

AKP İktidarının Enerji Karnesi:
ENERJİDE SON 20 YIL

Bilim ve Teknik için
tmmob
var!

TÜRK MÜHENDİS VE MİMAR ODALARI BİRLİĞİ

Kocatepe Mahallesi Selanik 2 Caddesi No:19/1 06420 Çankaya/ANKARA

Tel: (312) 418 12 75 · Faks: (312) 417 48 24
www.tmmob.org.tr · tmmob@tmmob.org.tr
facebook.com/tmmob1954 · twitter.com/tmmob1954

AKP İktidarının Enerji Karnesi: ENERJİDE SON 20 YIL
Yayına Hazırlayan: Eren Şahiner

ISBN
978-605-01-1566-6

YAYIN YILI
2023

İçindekiler

Sunuş	i
1. Giriş	1
2. Enerji Sektöründe Özelleştirmeler ve Piyasa Uygulamaları	4
3. Birincil Enerji Arzı-İthalat	13
4. Elektrik Üretimi Arttı Ama Nasıl ve Ne Pahasına?	15
5. Kömür Madenciliği ve İş Cinayetleri	24
6. Hidrokarbon Kaynaklar	26
7. Nükleer Lige Çıkma Tutkusu	30
8. Enerji - Çevre - İnsan Sağlığı - İş Güvenliği	35
9. Öneriler	41

SUNUŞ

Enerji ihtiyacının karşılanması ve enerji kaynaklarının kontrolü sorunu özellikle sanayi devriminden itibaren insanların gündelik yaşamının ve devletler arası ilişkilerin en önemli meselelerinden birisi haline gelmiştir.

Enerjiye ihtiyacımızın bu kadar büyükken, enerji kaynaklarına ulaşma imkanımızın bu denli sınırlı olduğu bir dünyada enerji politikalarının önemi çok daha artıyor. Bizler TMMOB olarak yıllardır enerjinin tüm yurttaşlarımız için ihtiyacı kadar, kaliteli, sürekli, düşük maliyetli ve sürdürülebilir biçimde sağlanabileceği enerji politikasının oluşturulması için çaba harcıyoruz.

TMMOB, enerjiji kamusal bir hak olarak görmektedir. Tüm yurttaşlarımızın bu haktan eşit biçimde yararlanabilmesi için enerjinin erişilebilir ve nitelikli bir kamusal hizmet olarak sunulması gerekmektedir.

Bildiğiniz gibi enerji sektöründe üretim, iletim, dağıtım ve tüketim faaliyetleri birbiriyle organik olarak bağlıdır. Dolayısıyla üretimden tüketime kadar her aşaması bütüncül olarak kamusal planlanma ile yönetilmelidir. Dışa bağımlılığın azaltılması, sürdürülebilirlik, yenilenebilirlik ve arz güvenliği ilkeleri bu kamusal planlamanın temelinde yer almalıdır.

Petrol, doğalgaz, kömür, hidrolik, jeotermal, rüzgâr, güneş, biyoyakıt vb. enerji sektörlerinde konunun uzmanları ve meslek örgütlerinin de katılımıyla hazırlanacak bütünleşik strateji belgeleri ile geleceğimizi güvence altına alan bir enerji politikası ortaya çıkartılmalıdır. Bu enerji politikasının temelinde ise rant değil, kamusal fayda olmalıdır.

Görüldüğü gibi enerji alanında yapılması gerekenler ile hali hazırda yapılanlar arasında derin bir uçurum bulunuyor. 1980 sonrasında uygulanan neoliberal politikalar, enerjinin kamusal niteliğini görmezden gelerek bu alanı tümüyle piyasalaştırdı.

Cumhuriyet dönemi boyunca enerji alanında kurulan kamu yatırımları bölünerek özelleştirildi. Mevcut enerji şirketleri parça parça özelleştirilirken, kamusal kaynaklar da Yap-İşlet-Devret modeliyle özel sektörün talanına açıldı. Elektrik santralleri, madenler ve dağıtım şirketlerinin özelleştirilmesi sonucunda elektrik piyasası büyük oranda özel sektörün kontrolü altındadır. Enerji sektörünün özel şirketler elinde tekelleşmesi, enerji üretim ve dağıtımın tümüyle kâr-zarar hesabına indirgenmesi, ülkenin ortak geleceğini riske atmaktadır.

Elinizdeki bu rapor 20 yıllık iktidar dönemi boyunca AKP'nin enerji politikalarının izlediği seyri ve enerji sektöründe yaşanan gelişmeleri ele almaktadır. İçinde bulunduğumuz durumun tespiti ve önümüzdeki dönemin ihtiyaçlarının ortaya çıkartılması için oldukça önemli olan bu raporun hazırlanmasına katkı veren çalışma grubu üyelerine teşekkür ediyoruz.

Emin Koramaz
TMMOB YÖNETİM KURULU BAŞKANI

1. GİRİŞ

AKP iktidarı göreve geldiği günden itibaren neoliberal politikaların en sıkı savunucusu ve icracısı olmuştur. 21 yıla varan iktidarı boyunca neoliberalizmin devleti yeniden yapılandıran, kamuyu geriye çeken, özel sermayeye yeni alanlar açan, piyasayı öne çıkaran politikalarına kendisinden daha önce gelen partilerin hepsinden daha fazla uyumuş ve uygulamıştır.



Kamu işletmelerinin ve hizmetlerinin yıpratılması ve etkisizleştirilmesi sonucunda ortaya çıkan boşlukta siyasal iktidarını ve kadrolarını pekiştirecek hareket alanları bulan AKP'nin uygulamaları Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile daha da ileriye gitmiş ve yasama ve yargıyı kontrol altına alan ve denetlenmeyen bir yürütme aygıtıyla yeni stratejik pozisyonlar yaratılmıştır. Bu dönemde kuralsızlık, hukuksuzluk, kişilere/sermaye gruplarına özel düzenlemeler son hızla sürmüştür. Sonuçta ortaya çıkan, neoliberalizmin piyasa bazlı reçetelerinin iyice yozlaşmış örnekleriyle dolu otokratik bir yönetim biçimidir.

Tam bir piyasa yandaşlığı içinde, kamu kurumlarını bölmek, küçültmek, özelleştirmek, işlevsizleştirmek, kapatmak gibi uygulamalarla kamu yönetimini zayıflatmak, güçsüzleştirmek için her yol ve yöntem denenmiştir:

- Plansızlık ve kurlsızlık temel bir ilke olmuş,
- Sık sık çıkarılan ve değişiklik yapılan torba yasalar ve düzenlemelerle, kamu yönetimi ve uygulayıcılar ileriye göremez hale getirilmiş,
- İslami sermaye gruplarına ve siyasi iktidara yakın şirketlere ve kişilere özel düzenlemeler yapılmış; ayrıcalıklar tanınmış,
- Rant odaklı uygulamalarla topluma/yurttaşlara ait kaynaklar yandaş kişi ve kuruluşlara transfer edilmiş,
- Diğer yatırımlarda olduğu gibi enerji yatırımlarında da doğal, vresel ve kültürel değerler dikkate alınmamış; tarım arazilerine, ormanlara, meralara, ren yerlerine enerji tesisleri kurulmuş,
- Ülkenin doğalgaz, petrol ve ithal kömüre bağımlılığı artmış, enerji hammaddeleri ithalatına ödenen tutar 100 milyar dolara yaklaşmış,
- Nükleer santral yatırımı konusunda, gerekli altyapı, düzenlemeler, yeterlilik, kurumsal yapı ve riskler dikkate alınmadan, siyasal nitelikli kararla Rusya Federasyonu'na Akkuyu'da bir nükleer santral ve bunun yanı sıra Akdeniz'de savaş gemilerinin gelebileceği bir liman ile radar tesisi sahibi olma olanağı sağlanmış,
- Rant uğruna vresel ve kültürel değerler, insanların yaşam alanları geri dönülmeyecek şekilde tahrip edilmiş, yurttaşlara ve topluma ait olan yeraltı ve yerüstü kaynaklar yerli ve yabancı sermayeye peşkeş çekilmiş, Karadeniz'deki küçük HES'lerden İstanbul Kanalı gibi girişimde bulunulan "ılgın projelere" kadar, son depremlerin de gösterdiği üzere, uygulamalarda bilimsel ve teknik gerekliliklerin yok sayılması AKP döneminin olağan icraatları haline gelmiş,
- Çalışanların işyerlerinde iş güvenliği ve sağlık koşullarının uygunluğu gözetilmeden çağdışı şartlarda çalışmaya zorlanması nedeniyle iş kazalarının sayısı katlanmış, Soma ve Amasra'daki kömür madenlerinde toplu iş cinayetleri de AKP döneminde yaşanmıştır.

2. ENERJİ SEKTÖRÜNDE ÖZELLEŞTİRMELER VE PİYASA UYGULAMALARI

AKP iktidarı döneminde enerji politikalarını belirleyen temel unsur enerji sektörünün neoliberal politikalar doğrultusunda yeniden yapılandırılması, özelleştirmeler, kamu varlıklarının satılması, piyasaların oluşturulması ve kamu hizmetlerinin özel sektöre devredilmesidir.

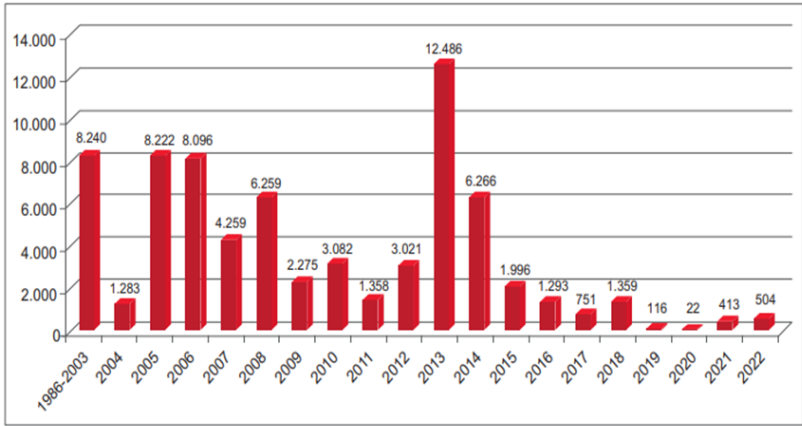


Kapitalist sistemin 1970'lerde girdiği kriz sonrasında, neoliberal politikalar ekonomik, toplumsal ve ideolojik yönleri ile yeni bir sermaye birikim modeli olarak gündeme gelmiştir. Neoliberal politikaların etkisini gösterdiği alanlardan biri de enerji sektörü olmuştur. Geçmişte kamu hizmeti olarak görülen faaliyetler özel sermaye tarafından ticari olarak işletilebilecek küçük alanlara ayrıştırılarak özelleştirilmelerinin önü açılmıştır.

Temelleri 1980'de 24 Ocak kararları ile atılan, 12 Eylül askeri rejiminde ve izleyen ANAP ve koalisyon hükümetleri dönemlerinde pekiştirilen bilinçli bir yapılanma ve kurgu ile 1980'lerin ortalarından itibaren, özellikle elektrik alanında 3096 sayılı Yasa ile başlayan çok sayıda düzenleme ile "Yap-İşlet-Devret", "Yap-İşlet", "İşletme Hakkı Devri" adı altındaki al ya da öde koşullu sözleşmeler yapılmıştır. 20.02.2001 tarihinde Elektrik Piyasası Kanunu, 18.04.2001 tarihinde Doğalgaz Piyasası Kanunu yayınlanması ve bunlara paralel olarak Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu oluşturulmasıyla yeni bir aşamaya gelinmiştir. 2003 yılında Petrol Piyasası Kanunu, 2005 yılında LPG Piyasası Kanunu yayınlanmıştır.

Bu düzenlemelerin amacı genel olarak "Söz konusu alanların, siyasi otoriteden bağımsız, piyasanın gerekliliklerine göre işlemlerini sağlamak" olarak ifade edilmektedir. Bu uygulamalar ülkemizin ihtiyaçlarından değil, uluslararası sermayenin çıkarları doğrultusunda geliştirilen politikaların Dünya Bankası, IMF gibi kuruluşlar aracılığıyla uygulamaya sokulmasından kaynaklanmıştır.

Kamu kurumlarının özelleştirilmesi ve kamu hizmetlerinin özel sektörün kâr edebileceği piyasa faaliyetleri haline dönüştürülmesi AKP döneminden önce başlamakla birlikte aşağıdaki grafikten de görüleceği üzere bu uygulamalar AKP iktidarı döneminde hız kazanmıştır.



Grafik 1. Yıllar İtibarıyla Gerçekleştirilen Özelleştirme Uygulama Tutarları (Milyon ABD doları)

Kaynak: Özelleştirme İdaresi Başkanlığı

1986-2022 döneminde Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (ÖİB) tarafından yapılan özelleştirmelerin toplam tutarı 71,3 milyar ABD doları düzeyinde gerçekleşmiştir. 2004-2022 yılları arasında yapılan özelleştirmelerin tutarı ise 63,061 milyar ABD doları olup, özelleştirme tutarlarının yaklaşık %89'unun AKP dönemine karşılık geldiği anlaşılmaktadır. Söz konusu özelleştirmeler arasında kamuya ait enerji ve sanayi kuruluşları, kamuya ait hisse senetleri ve taşınmazlar bulunmaktadır. Yurttaşların ortak mülkiyeti niteliği taşıyan

kamu varlıklarının özel sektöre devri anlamına gelen özelleştirmeler, AKP döneminde ekonomik krizler derinleştikçe kötü yönetilen ve yağmalanan bir ekonomiye kamu varlıklarını satarak gelir sağlama amacına dönüşmüştür.

2.1. Türkiye Varlık Fonu ve Enerji Şirketleri

Yukarıdaki grafikten son yıllarda hızla düştüğü görülen özelleştirme tutarları artık OİB vasıtasıyla satılacak kamu varlıklarının iyice azaldığının işareti olarak kabul edilebilir. Ancak, enerji sektörünün en önemli kuruluşlarından TPAO ve BOTAŞ'ın, 2016 yılında 6741 sayılı kanunla ile kurulan Türkiye Varlık Fonu'na (TVF) devredildiği de göz önünde bulundurulmalıdır. Fonun kendi sitesindeki bilgilere göre portföyünde 29 şirket, 2 lisans ve çeşitli taşınmazlar bulunan Varlık Fonu'nun özelleştirme ve satışları daha da kolaylaştırabilecek bir yapılanma olduğu söylenebilir. Nitekim, Varlık Fonu bünyesinde bulunan Borsa İstanbul'un TVF'deki hisselerinin %10'u herhangi bir kanuna gerek duyulmadan Katar Yatırım Otoritesine satılmıştır.

Dikkat çekici bir husus da TVF bünyesinde 2020 yılında kurulan TVF Enerji ve TVF Rafineri ve Petrokimya Sanayi Ticaret A.Ş. şirketleridir. TVF Enerji'nin faaliyet alanı ile ilgili olarak, "Yerli kaynaklardan elektrik üretecek santrallerin önümüzdeki dönemde ülkemiz ekonomisine kazandırılması ile ilgili çalışmalar yapılmaktadır." ifadesi yer almaktadır.

TVF Rafineri ve Petrokimya Sanayi Ticaret AŞ'nin faaliyet alanı konusunda ise, "Planlanan 10 milyar dolarlık rafineri ve petrokimya kompleksi ile Ceyhan'ın uluslararası enerji merkezi olması hedefi desteklenecek, petrokimya ürünlerini hammadde olarak kullanacak sektörlerimizde dışa bağımlılık kalıcı olarak azaltılacaktır." denmektedir.

Bu ifadeler kaçınılmaz olarak AKP iktidarının geçmiş tasarruflarını akla getirmektedir:

- Özel sektöre alan açmak amacıyla, kamuya ait elektrik üretim kuruluşu olan Elektrik Üretim AŞ'nin yatırım faaliyetinden uzaklaşması ve elektrik üretimindeki payının azalması büyük ölçüde AKP döneminde gerçekleşmiştir.
- Yıllar önce, TMMOB ve bağlı Odaları ile içinde yer aldıkları Özelleştirme Karşıtı Platform gibi yapılar karşı çıkarken, kamuya ait rafinasyon ve petrokimya entegrasyonunu bozarak liman, arazi vb. yan tesisleri dahil özel şirketlere satan, bu şekilde petrol arama-üretim, taşıma, rafinasyon ve dağıtım zincirini kopararak ülkenin var olan kamu kaynaklarının etkin kullanılmasını engelleyen AKP iktidardır.

Türkiye'nin plastik sanayisinin ithalat rakamlarının, büyük kapasiteli yeni petrokimya tesislerine ihtiyaç olduğunu gösterdiğine işaret edilerek, PETKİM'in satılması yerine yeni yatırımlarla modernizasyonunun yapılması önerilirken ve özel sektörün ayrıca kendisine ait petrokimya tesisi yatırımı yapabileceği vurgulanırken AKP iktidarı bu uyarıları dikkate almayıp kuruluşun satışını yapmıştır.

AKP iktidarının bu kadar yıl sonra kendi yaptıklarını inkâr edercesine silbaştan yeni girişimlerde bulunması ülke yönetimi açısından anlaşılabilir ve kabul edilebilir değildir.

AKP iktidarı döneminde ülkemizin en önemli, en kârlı enerji-sanayi kuruluşları satılarak ya da kamu tarafından yürütülen faaliyetler özel sektöre devredilerek kamunun iktisadi kontrolünden çıkarılmıştır. Ülkenin kamuya ait en önemli enerji-sanayi varlıklarını elden çıkararak ülkede kamu öncülüğünde yan sanayi dallarının gelişmesini, teknolojik atılımların gerçekleşmesini sağlayabilecek olanakları heba eden AKP iktidarının bugün "yerli ve milli sanayi" den söz eder hale gelmesi inandırıcılıktan fazlasıyla uzaktır.

2.2. TÜPRAŞ'ın Özelleştirilmesi

AKP dönemindeki en önemli özelleştirmelerden biri yukarıda da belirtildiği gibi, Türkiye'nin en büyük enerji kuruluşlarından biri olan TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesidir. 1961 yılında % 51 hissesi TPAO'ya ait olmak üzere kurulan İPRAŞ önce Türkiye Petrol Kurumuna bağlanmış, daha sonra hukuki varlığı 1983 yılında sonlandırılarak tüm varlıkları TÜPRAŞ'a devredilmiştir. 08.06.1984 tarih ve 233 Sayılı KHK ile TÜPRAŞ tekrar TPAO'ya bağlanmıştır. Böylece TÜPRAŞ, Batman, İzmit, İzmir ve Kırıkkale Rafinerileri olmak üzere dört rafineriyi bünyesinde toplayan bir kamu şirketi haline gelmiştir. Aynı zamanda Türkiye'nin en büyük sanayi kuruluşu olan TÜPRAŞ, 1990 yılında, bugünkü adıyla Özelleştirme İdaresi Başkanlığına (o zamanki adıyla Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı) bağlanmış ve özelleştirme kapsamına alınmıştır.

13 Ocak 2004'te yapılan ilk özelleştirme ihalesini Tatneft- Zorlu grubu 1,3 milyar dolarla kazanmış, ancak Petrol-İş Sendikasının açtığı iptal davası sonucunda ihale iptal edilmiştir. 12 Eylül 2005'te yapılan ikinci ihaleyi 4,14 milyar ABD doları ile Koç-Shell grubu kazanmış, TÜPRAŞ'ın yönetimi 26 Ocak 2006'da bu gruba devredilmiştir. Koç Holding'in 2013 yılında Shell hisselerini tamamen almasıyla şirket %46,78'i halka açık, kalanı Koç grubunun kontrolünde olan bir şirket haline gelmiştir.

Yukarıda da değinildiği gibi, TÜPRAŞ'ın yanı sıra PETKİM ve daha önce özelleştirilen Petrol Ofisi ile birlikte petrol ve petrole dayalı kimya sanayi alanındaki, arama-üretim, taşıma, rafinasyon, petrokimya ve dağıtım zincirinden oluşan dikey entegre yapı ortadan kaldırılmış, kamuya ait kârlı, ülke ekonomisi ve sanayinin geliştirilmesi açısından önemli üretici kuruluşlar özel sektöre devredilmiştir.

TÜPRAŞ'ın yanı sıra, BOTAŞ'ın Bursa ve Eskişehir, Ankara'da EGO'nun kentsel doğalgaz işletmeleri, TPAO'nun petrol dağıtım şirketi TP çok defa tartışmalı ve bir bölümü soru işaretli süreçlerle özel sektöre devredilmiştir.

2.3. Elektrik Sektöründe Özelleştirmeler ve Piyasa Uygulamaları

1970 yılında kurulan Türkiye Elektrik Kurumu (TEK), Türkiye'de neoliberal politikalar doğrultusundaki uygulamaların başladığı ve özelleştirme hazırlıklarının yapıldığı dönemde elektriğin üretim ile iletiminden sorumlu kamu kuruluşuydu. TEK'in yanı sıra, 1950'li yıllarda kurulan iki imtiyazlı şirket ÇEAŞ (Çukurova Elektrik A.Ş.), Antalya ve havalisinde KEPEZ Elektrik A.Ş ile imtiyaz süresi 1982'de biten Kayseri ve Civarı Elektrik T.A.Ş.; ayrıca şehir içi dağıtım ve şebeke dışı üretimden sorumlu belediyeler sektörde faaliyet göstermektedir.

1982 yılında çıkarılan 2705 sayılı kanunla belediyelerin ve elektrik hizmeti için kurulmuş birliklerin elindeki tesisler de TEK bünyesine alınmış; ancak hemen ardından 1984 yılında çıkarılan 3096 sayılı "Türkiye Elektrik Kurumu Dışındaki Kuruluşların Elektrik Üretimi, İletimi, Dağıtımı ve Ticareti ile Görevlendirilmesi Hakkında Kanun" ile elektrik hizmetlerinin özel sektör tarafından yapılmasının önü açılmıştır.

Hukuksal, yasal, ekonomik açıdan sorunlu İşletme Hakkı Devri, Yap-İşlet-Devret, Yap-İşlet gibi uygulamaların sürdüğü bu dönemin sonrasında AB ile uyum sürecinin de etkisiyle 20 Şubat 2001 tarih ve 4628 sayılı yasayla Elektrik Piyasası Yasası ile Elektrik Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK) ve Kurulu oluşturulmuştur. Bu gelişmenin paralelinde TEAŞ (Türkiye Elektrik İletim A.Ş.) iletim, üretim ve ticaret faaliyetlerinin birbirinden ayrıştırılması ile Türkiye Elektrik İletim A.Ş. (TEİAŞ), Elektrik Üretim A.Ş. (EÜAŞ) ve Türkiye Elektrik Ticaret Taahhüt A.Ş. (TETAŞ) olarak üç farklı İktisadi Devlet Teşekkülü halinde yeniden yapılandırılmıştır.

Günümüzde, kamuya ait EÜAŞ, TEİAŞ ve TEDAŞ (Türkiye Elektrik Dağıtım A.Ş.); piyasa düzenlemeleri kapsamında EPDK, EPIAŞ ile 21 Dağıtım şirketi ve yüzlerce serbest üretim şirketinden oluşan bir yapı vardır.

Son yirmi iki yıllık süre içerisinde, kamu mülkiyetinde olan elektrik üretim tesisleri çok büyük oranda, dağıtım tesisleri ise tamamen özel sektöre devredilmiştir. İletim sisteminin de özelleştirilmesi için karar alınmış fakat daha sonra bu kararın uygulanması iki yıl ertelenmiştir.

Piyasa uygulamaları elektrik sistemine ne kadar uygun?

Elektrik büyük kapasitede depolanamadığı için arz kapasitesi ve tüketim talebi arasında denge olması gerekmektedir. Yetersiz kapasite, yatırımların zamanında yapılmaması arz güvenliğini riske sokarken, fazla kapasite de atıl yatırım anlamına gelmektedir. Yatırımda finansman, özellikle dış finansman ihtiyacı olan bir ülkede atıl yatırım mali kaynakların israf edilmesi anlamına gelmektedir. Arz-talep dengesinin sağlanamaması geçmişte de yaşanmış olup, piyasa uygulamasına geçmeden önce üzerinde durulan önemli konulardan biridir.

Elektrik sektöründe piyasa kendi kendine işlememekte, piyasa kimi düzenlemelerle tasarlanmaktadır. Yetersiz bilgilendirme, piyasa gücünün belli ellerde toplanması, üretimde verimsizlik, eşitsizlik, yatırımcının rasyonel olmayan kararlar vermesi piyasanın hataları (market failures) olarak kabul edilmektedir.

Yetersiz ve doğru olmayan bilgilere dayalı olarak verilen kararlarla yapılan ve uzun vadede kârlı olmayan yatırımlar sonucunda firmalar ödeme güçlüğü ile karşı karşıya kalabilmekte, batık maliyetleri kurtarmak üzere fiyatların artırılması için baskı yapmaktadır. Bu kurtarma operasyonlarının açık, kamuoyu tarafından bilinen operasyonlar olması gerekmektedir. Çeşitli mekanizmalarla riskin kamu tarafından paylaşıldığı süreçler işletilmekte, dolayısıyla yanlış, gereksiz yatırımların maliyetleri vergi verenlere yüklenmektedir. Bir başka ifadeyle, neoliberal uygulamalar sonucunda elektrik sektöründe kamu sübvansiyonu ile özel sektörün kâr etmesi sistemine geçilmiş, riskler ve maliyetler toplumsallaştırılırken kârlar ve güç özelleştirilmiştir.

Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, diğer düzenleme kurumları gibi neoliberal politikaların piyasacı anlayışının bir ürünüdür. AKP iktidarı, siyasal otoriteden “bağımsız işleyeceği” varsayılan EPDK türü düzenleme kurumlarından elini çekmemiştir. Piyasa işleyişi şeklinde sunulan sistem, bir tasarım olup, gelişmelere göre siyasal otorite kendi çıkarları doğrultusunda işleyişe müdahale etmektedir.

Sonuç olarak, EPDK iktidarın tercih ve talimatlarını yerine getiren, elektrik tarifelerini iktidarın talimatları doğrultusunda hazırlayan bir yapıdır. Nitekim elektrik fiyatlarının AKP döneminde seçimler-referandumlar öncesinde baskılanarak düşürüldüğü açıkça bilinmektedir.

Piyasa uygulamaları sonucunda elektrik sisteminin planlama, eşgüdüm, yapılan yatırımların etkinliği ve/veya gerekli yatırımların zamanında yapılması açısından iyi yönetildiğini söylemek mümkün değildir.

En çarpıcı örneklerden biri 2 Temmuz 2006'da yaşanmıştır. Bursa Sanayi Trafo Merkezinde ayırıcıda arıza olduğu belirlenmiş ve Bursa-Soma iletim hattının devreden çıkarılması gerekmiştir. Bu işlemin yapılabilmesi için Ege Bölgesindeki bazı doğalgaz santrallerinden üretimlerini artırmaları istenmiş ama bu yapılmamıştır. Gecikme sonucunda Bursa-Soma hattı arızadan açmış ve Ege Bölgesinde 13 il komple karanlığa bürünmüştür.

Bu olaydan sonra yine Bursa'da, Bursa Doğalgaz Santralı'nda yaşanan arıza sonucu İstanbul dahil tüm Marmara Bölgesinde saatlerce süren kesintiler olmuştur.

Enterkonnekte sistemde hemen hemen her yıl çok büyük arızalar yaşanmaktadır. Bu kadar fazla kurulu güç, bu kadar fazla kapasiteye rağmen ve son 5 yıldan beri tüketimde artış olmamasına karşın böyle büyük sistem arızalarının açıklaması yoktur. Bunun tek açıklaması sistemin işletilemez duruma getirilmesidir.

31 Mart 2015'te Türkiye enterkonnekte sistemi tamamen çökmüş ve tam bir gün boyunca ülke karanlığa gömülmüştür.

İki yıl önce yaz aylarında bunca yüksek kurulu güce karşın tüketim karşılanamamış ve "kesinti gezdirme" mantığıyla 2'şer saatlik süreyle organize sanayi bölgelerine 5.000 MW'lık kesintiler uygulanmıştır. 5 Nisan 2003 tarihinde İstanbul'un Avrupa yakasında TEİAŞ'ın 9 tane trafo merkezinde bara voltajı sıfır olmuş ve yaklaşık 1500 MW kesinti saatlerce devam etmiştir.

Dağıtım şirketlerinin durumu daha da kötüdür; çok şiddetli olmayan hava koşullarında bile şehirler karanlığa gömülebilmektedir. Önceki kış aylarında Isparta şehrine bir hafta boyunca elektrik verilememiştir. Son 20 yıllık sürede Türkiye elektrik sistemi çok ağır tahribatlar almıştır. Bu tahribatlar sonucunda;

- tüm halkın malı, yılların birikimi sonucu kurulmuş olan çok büyük tesisler yağmalanırcaasına satılmıştır
- arz-talep dengesi gözetilmeden ülke elektrik üretim kapasitesi gereksiz yere ve planlamadan uzak olarak büyümüştür.
- yurttaşların kullandığı elektriğin fiyatı alım gücünün çok üstüne çıkmış, pahalı elektrik nedeniyle hayat pahalılığı artmış, enerji yoksulluğu ve yoksunluğu büyümüştür.
- fosil yakıtlara bağımlılık azalmadığı gibi, elektrik üretiminde birincil kaynak açısından (doğalgaz ve ithal kömür) dışa bağımlılık artmıştır.
- ithal kömür santralleri uygulamaları genişletilerek enerjide dış bağımlılık arttırılmıştır. Özellikle ithal kömürlü santraller belli yerlerde yoğunlaştırılarak geri dönülmez biçimde çevre katliamlarına yol açılmıştır.
- küçük HES uygulamaları havza planlaması yerine hiçbir planlamaya tabii olmadan yapılmış ve özellikle tüm Karadeniz Bölgesinde çevre katliamları yaşanmış, doğanın dengesi altüst edilmiştir. YEKDEM'den (Yenilenebilir Enerji Kaynakları Destekleme Mekanizması) yararlanmak amacıyla kurulan HES'lerin büyük çoğunluğu abartılı kurulu güçte yapılmakla hem kaynak israfına yol açmış hem dereleri kurutmuş hem de planlanan proje üretimlerinin % 30 nu bile üretemez noktaya gelmişlerdir.
- özel sektöre satılan kömür santrallerinin baca gazı arıtma tesislerinin olmamasına göz yumulmuş, defalarca süre uzatımları verilmiş olmasına karşın onlarca yıldan beri bu santrallerin çevre ve insan sağlığını hiçe sayarak çalışmaları âdetâ teşvik edilmiştir. Üstelik bu santrallara bir de kapasite bedeli olarak her yıl milyarlarca TL kaynak aktarılmıştır.
- elektrik enerji sektörü çalışanlarının örgütlülüğü neredeyse tamamen ortadan kaldırılmıştır. Elektrik enerjisi sektöründe TEK döneminde sendikali işçi olarak çalışan sayısı 130-140 binlerdeyken bugün 10 binlere gerilemiştir.

3. BİRİNCİL ENERJİ ARZI - İTHALAT

3.1. Birincil Enerji Arzi

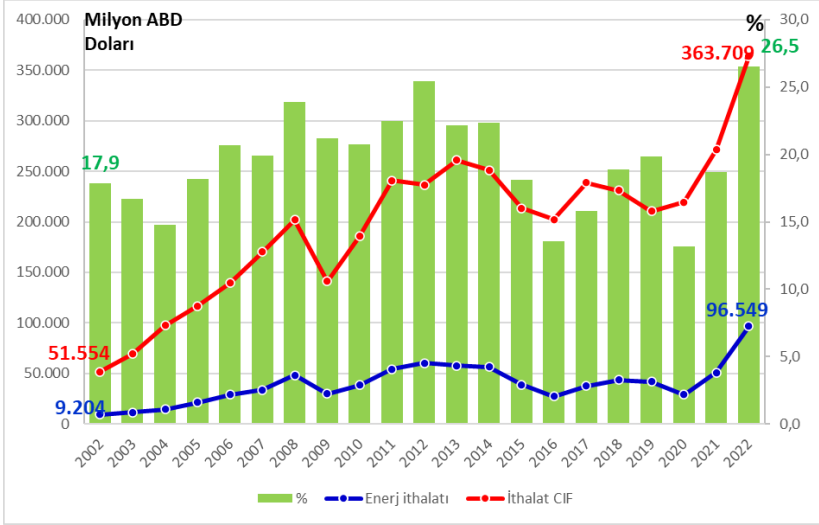
AKP, 2002 Kasım ayında iktidara gelmiştir. 2003-2021 döneminde ağırlık fosil yakıtlarda olmak üzere birincil enerji arzı, 2002 yılına göre Ton Eşdeğer Petrol temelinde, %106,9 oranında artarken, nerede ise tamamına yakın bölümü ithal olan taşkömürü tüketimi %160,0, doğalgaz tüketimi %237,2, %92'si ithal olan petrol tüketimi %35,8, tek yerli fosil kaynağı olan linyit de %60,6 artmıştır. Yirmi yıldır iktidarda olan siyasal anlayış ve kadrolar, toplam enerji arzında dışa bağımlılığı azaltmak bir yana, %68,3 olan ithal kaynakların payını %70,7'ye yükseltmiştir.

Beton tutkunu siyasal kadrolar garanti edilen sayıda yolcunun yıllarca geçmeyeceği otoyollar, havaalanları, köprülere ağırlık verdikleri için ülke petrol tüketiminin %65'i tüketen karayolları taşımacılığının payı da %17,9'dan %23'6'ya yükselmiştir. İhmal edilen sanayiinin; birincil enerji tüketimindeki payı %39,1'den %33,7'e gerilemiştir.

3.2 Tüketim Artışı Yükselen İthalatla Sağlandı

2002'de 9,204 milyar dolar olan enerji ithalatı faturasını beş yılda dört kata yakın arttırıp 2007'de, 33,883 milyar dolara çıkaran siyasal anlayış, yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarını değerlendirmek yerine dışa bağımlılığı artırmasına aldırmandan enerji hammaddeleri net ithalatının faturasının 2012'de 60,117 milyar dolara çıkmasına neden olmuştur. AKP iktidarı tüm zamanların en yüksek enerji ithalatı faturasından sorumlu olma becerisini de 2022'de tüm ithalat tutarının %26,5'ine varan 96,549 milyar dolarlık enerji ithalatıyla göstermiştir.





Grafik 2. İthalat-Enerji İthalatı (ABD Doları) ve İthalat İçinde Enerji İthalatının Payı (%) 2002-2022

Kaynak: TÜİK, Hazırlayan: MUSTAFA SÖNMEZ

4. ELEKTRİK ÜRETİMİ ARTTI AMA NASIL VE NE PAHASINA?

İktidara geldikleri günden bugüne tüm kamusal hizmetleri ve kamu tesislerini özelleştirme doğrultusunda çaba harcayan siyasi yapı, elektrik dağıtım şirketlerinin tamamını, elektrik santrallerinin çok önemli bir bölümü özelleştirilmiştir. 2002'de üretilen elektriğin %59,1'ini karşılayan kamunun payı 2022'de %14,2'ye gerilerken, özel şirketlerin payı %40,9'dan %85,8'e çıkmıştır. İletim sisteminin de özelleştirilmesi için karar alınmış fakat daha sonra bu kararın uygulanması iki yıl ertelenmiştir. Bağımsız idari otorite olarak takdim edilen Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, iktidarın tercih ve talimatlarını yerine getiren ve özel şirketlerin çıkarlarını koruma ve geliştirmekle görevli, yurttaşların taleplerini ise yok sayan bir kurum olarak faaliyet göstermiştir.

2002'de 31.845,8 MW olan kurulu güç 2022 sonu itibarıyla 3,26 kat artarak 103.809,3 MW olmuştur. Yıllık üretim ise 2,5 kat artmış ve 129.399,5 GWh'ten 324.300,5 GWh'e çıkmıştır. Sanayinin elektrik tüketimindeki payı, birincil enerji tüketiminde olduğu gibi, düşmüş, %49,7'den %42,9'a gerilemiştir.

İthal yakıtlı santrallerin kurulu gücü 2,9 kat, yıllık üretimleri 2,1 kat; tüm termik santrallerin toplam kurulu gücü 2,5 kat ve üretimleri 2 kat artmıştır. Bir dönem deniz aşırı ülkelerden kömürü uygun fiyatla ithal edip, deniz kıyısına kurulan santrallarda, ülkeyi karbondioksit boğma pahasına da olsa yüksek kazançlar elde etmenin dayanılmaz cazibesine kapılan özel sermaye grupları, Zonguldak, Çanakkale-Bandırma, Yumurtalık-İskenderun sahil bantlarını çeşitli zararlı gaz salımlarıyla karartacak ithal kömür yakıtlı santrallerle doldurmayı



hedeflemişlerdi. Kurulmak istenen santrallerin, çevreye tekil ve birikimli olarak vereceği zararlardan etkilenecek yurttaşların, uzmanların, aralarında TMMOB ve bağlı Odaların da bulunduğu demokratik kitle ve meslek örgütlerinin karşı çıkışı sonuç vermiş ve bu projelerin birçoğundan vazgeçilmiştir.

Ülkemizin elektrik sistemi, temelleri daha önce atılan ancak 2001 yılında çıkarılan yasa ile bir piyasa durumuna getirilmiştir. Kamu adına elektrik sektörünü düzenlemekle görevli olan EPDK adlı kuruluş ise adından anlaşılacağı üzere piyasa düzenleyicisi olarak, elektrik tarifelerini iktidarın talimatları doğrultusunda hazırlamakta ve piyasa aktörleri olan elektrik özel sektör üreticileri ve dağıtım şirketlerinin kârlarının maksimizasyonu için çalışmaktadır. Gerekli yasal düzenlemeler bu hedefi yerine getirmek için yapılmaktadır.

Bu durum ise ülkemizde;

- yurttaşların kullandığı elektriğin fiyatının alım gücünün çok üstüne çıkmasına,
- ülke elektrik üretim kapasitesinin gereksiz yere ve bilimsellikten uzak olarak büyümesine
- arz güvenliğinin kritik sınırlara düşmesine,
- fosil yakıtlara bağımlılığın azalmamasına ve hatta artmasına,
- elektrik enerjisi birincil kaynağı açısından (doğalgaz ve ithal kömür) dışa bağımlılığın artmasına,
- enerji yoksulluğunun yükselmesine ve yoksunluğun artmasına
- nükleer santral yapımında ısrar ederek elektrikte dışa bağımlılığın daha da artmasına ve pahalılaşmasına,
- pahalı elektrik nedeni ile hayat pahalılığının artmasına, neden olmaktadır.

4.1. Heba Edilen Yenilenebilir Enerji Kaynakları

Yenilenebilir kaynaklara dayalı santrallerin kurulu gücü 4,6 kat üretimleri 4 kat artmıştır. Hidroelektrik santralleri hariç tutarsak diğer yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı elektrik üretim tesislerinin toplam kurulu gücü ve üretimleri (referans yıl olan 2002'de kurulu güç yalnız 64 MW) çok küçük olduğu için 2002 değerleri ile karşılaştırıldığına ortaya çıkan 387,8 kat kurulu güç artışı (864 MW'tan 24.821,6 MW), yıllık üretimde ise 216 kat üretim artışı (325,7 GWh'ten 70.498,7 GWh) yanıltıcı olmamalıdır. Görünürde yüksek olan bu artışlara rağmen yenilenebilir kaynaklara dayalı elektrik üretiminde gelenen seviye ülkemizin potansiyeline yaklaşımdan çok uzaktır. 2022 sonu itibarıyla ETKB Rüzgâr Enerjisi Potansiyel Atlası REPA'ya göre 48.000 MW olan karasal rüzgâr enerjisi santrali kurulu güç potansiyelinin sadece %24'ü; ETKB Güneş Enerjisi Potansiyel Atlası GEPA'ya göre güneşten yıllık 380.000 GWh üretim potansiyelinin sadece %4'ü değerlendirilmektedir. Dünya Bankası Raporuna göre 70.000 MW olan deniz üstü rüzgâr enerjisi potansiyelimiz içinse henüz etkin bir adım atılmamıştır.

4.1.1. İş Bilmez Kadroların Rüzgârı Durdurma Çabaları

Herhangi bir planlama algısı olmayan, planlamayı sosyalist bir uygulama olarak değerlendiren, piyasanın görünmez elinin her türlü sorunu çözeceğini varsayan enerji yönetimi, rüzgâr enerjisine dayalı elektrik santrallerinin (RES) kurulması süreçlerinde başarısız olmuştur. Rüzgâr enerjisinde bağlantı kapasite tahsislerinde yöntem değişiklikleri, başvuruların ertelemelerle alınması ve sonra iptali, ihalelerin defalarca ertelenmesi, uygun olmayan alanlara lisans verilmesi ve bunların yapımlarının gerçekleşmemesi, çok uzun yapım sürelerine göz yumulması vb. plansızlıklar (YEKDEM uygulamasına rağmen) RES'lerin gelişimini engelleyici rol oynamıştır. 3 Ağustos 2017 tarihinde yapılan YEKA RES 1 (1.000 MW) ihalesini Kalyon-Türkerler-Siemens ortaklığı kazanmış ancak aradan altı yıl geçmesine karşın bir çivi bile çakılmamıştır. Mayıs 2019'da yapılan 1.000 MW kapasiteli YEKA RES 2'yi kazanan Enerjisa ve Enercon tarafından ön lisanslar alınmış ancak dört yıldır lisans aşamasına geçilememiştir. Son

başvuru tarihi 12 Ekim 2021 olarak açıklanan 2.000 MW'lık YEKA RES 3 tarihi son başvuru tarihi üç kez ertelenmiş, ihale ancak kapasite 850 MW'ta düşürülerek 14 Haziran 2022'de yapılmıştır.

4.1.2. Güneşi Görmezden Gelenler

Güneş enerjisinden yararlanarak elektrik üretimini ve bu amaçla yerli ekipman kullanımı teşvik etmek için bir dizi YEKA GES ihalesi açılmıştır. Mart 2017'de yapılan YEKA GES 1 ihalesi 500 MW/yıl kapasiteli bir panel üretim tesisi kurulmasını, bu tesiste üretilecek panelleri de 1.000 MW kurulu güçte GES kurulmasını öngörmüş, bu hedeflere ulaşılmıştır. Ancak Ekim 2018'de duyurusu yapılan YEKA GES 2 ihalesi 13 Ocak 2019'da iptal edilmiştir. 1 Temmuz 2021 tarihinde sözleşmeleri imzalanan YEKA GES 3 ve ihalesi 28 Haziran 2022'de yapılan YEKA GES 4 kapsamındaki santraller henüz ön lisans aşamasında olup, lisans aşamasına geçen olmamıştır. 1.500 MW kapasite ile kurulması öngörülen YEKA-GES 5 için teklifler, 12 Ocak 2022 tarihinde alınacakken, 31 Mayıs 2022'ye ertelenmiş ve sağlanacak kapasite 1.500 MW'dan 1.200 MW'a düşürülmüş; ardından 17 Mayıs'ta daha sonra ilan edilecek ilerideki bir tarihe ertelenmiştir.

Bütün bu gelişmeler, AKP yönetiminin kadim bir güneş ülkesi olan ülkemizde güneşe nasıl sırtını döndüğünü anlatmaktadır.

4.1.3. Sorunlu Jeotermal Elektrik Üretimi

Elektrik üretimine uygun jeotermal santrallerin (JES) %97'si Aydın, Denizli ve Manisa'nın verimli tarım alanları üzerindedir. Yer seçimi, sondaj, kuyularla santral arasında boru şebekesinin güzergâhı ve yerleşimi, kuyulardan çıkarılan sıcak suya üretim esnasında eklenen zararlı kimyasallardan arındırılarak kuyulara tekrar basılması faaliyetlerinin, bilimin ve tekniğin kurallarına uygun olarak yapılmaması ve denetlenmemesi sonucu; mühendislik etiğine ve toplum çıkarlarına aykırı, çevreye-doğaya zarar veren birçok uygulama yapılmaktadır. Yanlışlara, hatalı uygulamalara karşı çıkanlar ise gaz bombalı, coplu şiddet uygulamalarına hedef olmaktadır.

4.1.4. Atık Lastik Biyokütle mi?

Son beş yılda kurulu gücü oransal olarak en fazla artan elektrik üretim tesisi; biyokütle, atık ve atık ısı santralleri olmuştur. Bu grup santrallerin kurulu gücünün yaklaşık %40'ı kentsel atık ve çöp, %40'ı tarım, hayvancılık, bitkisel atık ve %20'si diğer atıklara dayalı santrallerden oluşmaktadır. Atık lastik, endüstriyel atık ve orman atıklarından elektrik elde edilmesinin YEKDEM'den yararlandırılarak teşvik edilmesinin, kabul edilemez ölçüde sakıncaları vardır.

4.1.5. Hidroelektrik

DSİ 2022 Faaliyet Raporuna göre ülkenin hidroelektrik potansiyeli (bizce soru işaretleri olmasına rağmen) 48.578 MW olup, şu anda bu değer yaklaşık %70'i değerlendirilmektedir. Şimdiye kadarki en yüksek hidroelektrik üretim 88.822,8 GWh ile 2019 yılında gerçekleşmiştir. 2022 kurulu gücü barajlı santrallerde 2004'ün yaklaşık 2 katı, akarsu santrallerinde yaklaşık 9 katıdır.

Elektrik üretim tesislerinin yapım ve işletilmesinin özel sektöre bırakılması ve teşvik edilmesiyle başlayan Doğu Karadeniz'de HES yapma furyası, bölgenin başına batırılan bir hançer olmuştur. TMMOB ve bağlı Odaların on yıl kadar önce yaptığı aşağıdaki saptama ve değerlendirmeler, ne yazık ki bugün de geçerlidir:

“Havzaların hidrojeolojik özellikleri yeterli ölçekte belirlenmemiştir, bölgesel ve havza bazında bütüncül planlama yoktur, proje seçimlerinde (nehir-kanal tipi, tünelli vb.) havza özellikleri dikkate alınmamaktadır, çok sayıda ardışık projeye izin verilmekte, ÇED raporlarında projeler havza bazında yapılmadığı için kümülatif etkiler göz ardı edilmektedir. Çevrede yaşayan insanların ve doğanın yaşam hakları hiçe sayılmakta, suya erişimleri önlenmekte; ormanlara, tarımsal arazilere, sit alanlarına zarar verilmekte; taşocakları, dinamik kullanımı, inşaat atıkları çevreye geriye dönüşü imkansız zararlar vermektedir.”

YEKDEM uygulamasıyla USD cinsinden garantili yüksek kazanç beklentileri, Karadeniz Bölgesinde ve ülkenin başka yörelerinde plansız, halkı, doğayı, bilimi yok sayan bir anlayışla çok sayıda HES'in kurulmasında etken olmuştur. Doğayı katlederek inşa edilen ve betonarme yapıları, tünelleri, cebri boruları ve enerji nakil hatlarıyla coğrafi yapıya geri dönülmez zararlar veren, esasen küçük/mikro ölçekli sayılacak kurulu güçlerdeki bu HES'lerin önemli bir kısmında, kurucularının fizibilite döneminde "hayal ettikleri" üretimi gerçekleştiremedikleri, ürettikleri elektriği çok yüksek birim fiyatla satmalarına karşın yatırım maliyetlerini geri ödemekte zorlandıkları gözlemlenmektedir. Bu santraller doğayı katletmekle ve olası afetlere zemin hazırlamakla kalmamış, ekonomik olarak da ülkeye yararlı değil, zararlı olmuştur. Öte yandan bazı barajlı (rezervuarlı) büyük HES'lerin de YEKDEM kapsamına alınması, hem dünya genelindeki uygulamalar açısından hem de elektrik fiyatlarını artırıcı etkisi açısından, kabul edilemez bir uygulamadır.

4.2. Plansız Yatırımlar, Kullanılmayan Kapasite

Plansız ve yanlış yatırım tercihleri sonucunda çalıştırılmayan veya kapasitesinin altında çalıştırılan ciddi ölçüde santral kapasitesi oluşmuştur. Kurulu gücün proje üretim kapasitesinin 516.593,9 GWh ve güvenilir üretim kapasitesinin 429.167,5 GWh olduğu 2022 yılında toplam üretim 324.300,8 GWh olarak gerçekleşmiş, fiili üretimin proje üretim kapasitesine oranı %63'te, güvenilir üretim kapasitesine oranı ise %76'da kalmıştır. 3 Ağustos 2022, Saat 15.00'de 52.423,1 MW olarak gerçekleşen anlık azami üretim, 101.814,5 MW olan Temmuz sonu kurulu gücün sadece yüzde 51,5'dir. Anlık azami tüketimin gerçekleştiği saat diliminde yenilenebilir kaynaklara dayalı santrallarda daha fazla üretim yapılamayacağı düşünülebilir ancak emre amade olmayan ve çalıştırılmayan 20.000 MW kapasitede doğalgaz, kömür ve sıvı yakıtlı santral kapasitesi mevcuttur. Bunların 13.600 MW'ı doğalgaz yakıtlıdır. Plansız olarak 25.295 MW kurulu güce ulaşan doğalgaz santrallerinin toplam kapasite kullanım oranı çok düşüktür. Doğalgaz santrallerinden elektrik üretimi kurak yıllarda artış gösterse bile kapasite kullanım oranları yine de düşük kalmaktadır.

Öteyandan özelleştirme, piyasalaştırma özel şirketlerin yıllık üretim-bakım programları vb. açılardan keyifliliğini getirmiştir. Sonuç olarak santraller bu açılardan denetlenmemekte ve yönlendirilememektedir. Büyük kapasite fazlalığına rağmen azami tüketime ulaşılan zamanlarda emre amade santrallerin azlığı nedeniyle elektrik arzının “riske” girdiği ve kesintilerin olabileceği dile getirilmektedir.

BDDK'nin Şubat 2023 verilerine göre, "Elektrik, Gaz ve Su Kaynakları Üretim Dağıtım Sanayi Sektörü'nün" toplam nakdi kredi borcu 510,5 milyar TL olup, bankaların toplam nakit kredileri içindeki payı %16'dır. Sektörün takipteki kredilerinin tutarı ise 23,9 milyar TL olup, toplam takipteki krediler içindeki payı %15'tir. Kapasitesinde çalıştırılmayan doğalgaz santralleri, YEKDEM'in yarattığı “cazibe” ile düzgün yapılabirlik çalışmaları yapılmadan kurulan HES'ler, kapasite-ihiyaç-öncelik-çevre irdelemesi yapılmadan veya yanlış öngörülerle yapılan ithal kömür santralleri plansız yatırımlara örnek oluşturmaktadır. Bir anlamda büyük bir “atıl kapasite” söz konusudur.

Bu yatırımlar için alınan krediler ülkemizin dış borcunu artırmış, ileriye dönük borçlar oluşturmuştur. Yeterli kapasitede çalıştırılmayan santrallerden kaynaklanan kredi ve faiz yükleri esasen yatırımcıları tarafından değil, elektrik fiyatlarındaki artışlar ve genel bütçedeki doğrudan veya dolaylı vergilerle yurttaşlar tarafından ödenmektedir.

4.3. Elektrik Sektöründe Tekelleşme

Kurulu güç ve elektrik üretimi artarken dikkati çeken diğer bir konu büyük elektrik üretimi yatırımlarının diğer sektörlerde de büyük payların sahibi olan iktidara yakın az sayıda şirket tarafından yapılması ve büyük bağlantı kapasitesi tahsisleri ihalelerinin de her nasılsa aynı şirketler tarafından kazanılmış olmasıdır.

Belli başlı birkaç grup, gruba bağlı farklı şirketler eliyle, sadece elektrik dağıtımında değil, üretimi ve tedariki alanlarında da faaliyet göstererek; yatay ve dikey bütünleşme ile hakimiyet tesis etmeyi amaçlamaktadır. Kamu tekeli yerini, hızla az sayıda özel tekele bırakmaktadır.

4.4. Özel Elektrik Şirketlerine Piyasa Fiyatlarının Üzerinde Ödemeler

Özel elektrik üretim şirketlerine ürettikleri elektrik için son beş yılda, YEKDEM, yerli kömür santrallerine sabit fiyatla alım garantisi, kapasite mekanizması ve doğalgaz fiyat desteği vb. değişik uygulamalarla, piyasa takas fiyatının üzerinde 138,1 milyar TL ilave ödemeler yapılmıştır. Ayrıca sistem marjinal fiyatı (SMF), yan hizmetler (sekonder ve primer frekans kontrolü, voltaj kontrolü, barasına enerji alma (black start) vs.) isimler altında da elektrik üreticilerine sermaye aktarılmaktadır.

Yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik üretiminin ciddi oranda artmasını sağlayan YEKDEM'in, 2010 yılında belirlenen, enerji alım fiyatlarının başlangıçta o günün maliyetleriyle uyumlu olduğu görülmektedir. Ancak yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik üretim teknolojilerindeki gelişme eğilimi ve bu gelişmelerin getirisi olarak yatırım maliyetlerinde büyük düşüşler olacağı öngörülmesine rağmen, 2013 yılındaki Bakanlar Kurulu Kararıyla 2016-2020 döneminde de YEKDEM'e önceki şartlarla devam edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu yanlış karar neticesinde maliyetler düşerken yüksek alım fiyatları uygulanmıştır. 2022 yılında doğalgaz ve ithal kömür fiyatlarındaki olağanüstü artışlar nedeniyle piyasa takas fiyatı genel olarak YEKDEM fiyatlarının üzerinde seyretmiş olsa da bu uygulamayla önceki yıllarda yurttaşların elektrik faturalarının tutarı yükselmiştir.

4.5. Elektrik ve Doğalgaz Fiyat Artışları

Elektrik piyasasında esas olarak üretim, iletim, dağıtım ve perakende satış hizmetlerinden oluşan faaliyetlerin ayrıştırılması ve özelleştirilmesi sonunda oluşan tüm maliyetler elektrik tarifeleri üzerinden tüketici faturalarına yansıtılmıştır. Önceki dönemde perakende satış fiyatı, dağıtım sistemi kullanım fiyatı, iletim sistemi kullanım fiyatı, kayıp/kaçak fiyatı, perakende satış hizmeti fiyatı ve sayaç okuma fiyatından oluşan ve faturalarda bedelleri yer alan hizmet maliyeti bileşenleri, 1 Ocak 2016'dan itibaren Enerji ve Dağıtım fiyatları adı altında birleştirilmiş ve gizlenmiştir. Faaliyet maliyetlerinin gizlendiği tarife yapısındaki enerji ve dağıtım birim fiyatlarında günün koşullarına göre ve şirketlerin gelirlerini korumaya yönelik değişiklikler yapılmaktadır. İzlenen politikalar sonucu, sürekli artış eğiliminde olan elektrik ve doğalgaz fiyatları, son üç yılda daha sert bir yükseliş göstermiştir. 1.1.2019-1.4.2023 arasına TÜİK fiyat artışı %224 iken, değişik abone grupları için elektrik fiyatları %174,3-516,2 oranlarında, doğalgaz fiyatları %358,5-700,6 oranında artmıştır. Günümüz Türkiye'sinde, art arda gelen zamlarla, aileler her ay tutarı daha fazla artan enerji, doğalgaz, su vd. faturalarını ödemekte zorlanmakta ve ödeyemedikleri için elektriği, gazı ve suyu kesilen konut sayısı yüz binlerle belirtilmektedir.

Gerek elektrik gerekse doğalgaz borçlarını ödeyemeyen abonelerin toplam borç miktarları, belirli tercihlili sermaye gruplarına aktarılan kamu kaynaklarıyla kıyaslandığında çok düşük kalmalarına karşın, iktidar göz ardı ettiği kesimlere bu desteği vermekten sakınmış ve yüz binlerce yurttaşın soğukta ve karanlıkta kalmasına ilgisiz ve duyarsız kalmıştır.

5. KÖMÜR MADENCİLİĞİ ve İŞ CİNAYETLERİ

Kömür üreten kamu kurumlarının 2001-2021 yılları arasındaki işlevi ve potansiyeli karşılaştırıldığında, yapılan çok sayıdaki özelleştirme çalışmalarına rağmen üretim açısından kayda değer bir gelişme sağlanamamış, ancak bu kurumlar toplam rezervlerinin yaklaşık yarısını özel sektörün kullanımına devretmiştir. Özelleştirmelerle yapılan kaynak transferi sonucunda kamu kurumlarına ait ruhsat sahaları, yeraltı ve yerüstü madencilik yatırımları, makine ve teçhizat özel sektöre devredilmiştir. Soma, Tunçbilek, Elbistan, Çayırhan, Zonguldak gibi havzalarda havza bütünlüğü bozulmuş, ruhsatlar bölünerek farklı kurum ve firmalara verilmiştir.

Havza madenciliğinin terk edilmesi, kamusal üretimden vazgeçilmesi ve kamusal denetimin yapılmaması sonucunda, sadece kâr amacı taşıyan yapılan keyfi uygulamalar nedeniyle 20 yıllık AKP döneminde kömür madenciliğinde yoğun iş cinayetleri yaşanmıştır.



AKP iktidarı iş kazalarını bilim ve teknikten uzak, kader anlayışı çerçevesinde değerlendirmiş, sorumluların arkasında durmuş, liyakatsiz kamu kurumu sorumlularının soruşturulmasına izin vermemiştir. Bu cezasızlık ortamı, özelleştirme, havza madenciliğini terk etme ve liyakatsiz atamalar iş kazalarının artarak devam etmesine neden olmuştur. AKP dönemi iş güvenliği anlayışını anlamak açısından kamuoyunun da yakından bildiği bazıları anımsatmakta yarar vardır.





- **20 Şubat 2010**'da Balıkesir Dursunbey kömür sahasında 1'i maden mühendisi olmak üzere **17** maden emekçisi yaşamını yitirmiştir.
- **17 Mayıs 2010**'da tarihinde Zonguldak Karadon kömür ocağında 3'ü maden mühendisi olmak üzere **30** maden emekçisi yaşamını yitirmiştir.
- **10 Şubat 2011**'de tarihinde Elbistan sahasında 2'si maden 1'i jeoloji mühendisi olmak üzere **11** maden emekçisi yaşamını yitirmiştir.
- **13 Mayıs 2014**'te tarihinde Soma ocağında 5'i maden mühendisi olmak üzere **301** maden emekçisi yaşamını yitirmiştir.
- **28 Ekim 2014**'te tarihinde Ermenek ocağında **18** maden emekçisi yaşamını yitirmiştir.
- **17 Kasım 2017**'de tarihinde Siirt Şirvan ocağında **16** maden emekçisi yaşamını yitirmiştir.
- **14 Ekim 2022**'de tarihinde Amasra ocağında **42** maden emekçisi yaşamını yitirmiştir.

6. HİDROKARBON KAYNAKLAR



6.1. Doğalgaz ve Petrol Tüketimi, Üretim

AKP, iktidara gelince, daha ilk yılında, 2003'te doğalgaz tüketimini %22 artırmış ve 20,524 milyar m³'e yükseltmişti. İthalat ve tüketim sonraki yıllarda artmaya devam etmiş, 2008'de 36,144, 2013'te 45,918, 2017'de 53,857 milyar m³'e varmıştır. 2020'de salgın nedeniyle, tüketim artmak bir yana gerilemiş ise de, 2021'de 59,585 milyar m³ ile tavan yapmıştır. 2022'de ise tüketim azalmış ve 53,255 milyar m³ olmuştur. İstanbul dışında Türkiye'nin tamamında kentsel doğalgaz dağıtım hizmetleri özel şirketlere devredilmiş, BOTAŞ'ın

doğalgaz alım sözleşmelerinin bir bölümü de özel şirketlere aktarılmıştır. Mevcut gaz alım sözleşmelerinin ülke aleyhine hükümlerinden arındırılması için tekrar görüşülmesi amacıyla bir çaba harcanmadığı gibi, Rusya Federasyonu (RF) ve Azerbaycan ile yeni yapılan sözleşmelerin, (Türk Akımı, TANAP vb.) gaz alım fiyatlarını daha da yükselten hükümlerle dolu olmasına ses çıkarılmamıştır.

2003'te 561 milyon m³ olan yurtiçi doğalgaz üretimi 2008'de 1 milyar m³'ü geçmiş (1.015 milyon m³) ancak izleyen yıllarda azalarak 2021'de 394 milyon m³, 2022'de 380 milyon m³ ile tüketim içinde payları %1'in altına düşmüştür.

Doğalgaz depolama kapasitesi çok düşüktür, 20 yıl boyunca yeterli düzeye getirilememiştir. Yıllık gaz tüketiminin 60 milyar m³'e ulaşabildiği ülkemizin depolama kapasitesi 4,2 milyar m³ olup çok yetersizdir. Çok geciken Silivri doğalgaz depolama tesisi tevsî projesi sonuçlandığına, depolama kapasitesi 3,2 milyar m³'ten 4,6 milyar m³'e çıkacaktır. Nerede ise çeyrek asırdır konuşulan ve bugüne kadar ancak 1 milyar m³ kapasiteli bölümü devreye giren Tuz Gölü doğalgaz Tesislerinin 5,4 milyar m³ kapasiteye çıkarılması da, yılan hikâyesine dönmüştür. Yıllardır bitirilemeyen bu projeler bittiğinde varılması hedeflenen 10 milyar m³ depolama kapasitesi de yetersiz kalacaktır.

AKP iktidarının ilk yılında petrol üretimi 2.375 milyon ton olup, 2020'de 3,2 milyon tona yükselmiştir. Bu dönemde, ham petrol ithalatı ise 24 milyon tondan 33,5 milyon tona çıkmıştır.

6.2. Doğalgaz ve Petrol Arama Faaliyetleri

Karadeniz'deki gaz keşfi sonrasında, konu stratejik özellikleri olan bir yatırım projesinin ülke çıkarları doğrultusunda nasıl yapılması ekseninden, iktidar tarafından kaydırılmış, her ne pahasına olursa olsun 2023 seçimleri öncesinde gazı çıkartıp Filyos'ta kurulan gaz işleme, ölçüm istasyonuna bağlayarak, ulusal doğalgaz şebekesine basmaya dönüştürmüştür.

2020'de, daha sonra Sakarya olarak adlandırılacak sahada yapılan gaz keşfi önemlidir. Ancak bu keşif, siyasi iktidar tarafından bir propaganda aracına dönüştürülmüştür. Sahada gerekli kapsamlı ve uzun süreli detay çalışmalar yapılmadan, sürmekte olan sondaj çalışmalarının sonuçlanmasını bile beklemeden, mezat salonlarındaki açık artırma havasında rezerv rakamları açıklanmış, yeni keşifler bildirilmiştir. Hesap-kitap bilmeyen bazı iktidar sözcüleri ise yıllık doğalgaz tüketimi 55-60 milyar m³ düzeyinde olan ülkemizin, yıllık gaz üretiminin en fazla 10-14 milyar m³ olabileceği öngörülen Karadeniz doğalgaz keşifleriyle doğalgaz sorununu, hatta enerjide dışa bağımlılık sorununu çözdüğünü iddia edebilmiştir. Derin deniz kaynaklarından doğalgaz çıkarılması ve deniz tabanına dönecek borularla 160 km uzaklıkta karadaki gaz işleme ve giriş tesislerine taşınması, gerekeceği müşavirlik

mühendislik, müteahhitlik, malzeme ve ekipman temini boyutları ile, TPAO için önemli bir tecrübe ve bilgi edinme imkanı sağlayabilirdi. Ancak, siyasi iktidarın, 2023 seçimleri öncesi, ne pahasına olursa olsun, Karadeniz'den gaz çıkarılmasına mutlaka başlama tutkusu tüm çalışmalara damgasını vurdu. Oysa, müşavir firma seçiminden başlayarak, mühendislik hizmetleri, üretim lokasyonları ve tekniklerinin belirlenmesi, üretim ekipmanlarının imalatı ve deniz tabanına robotlarla yerleştirilmesi, deniz tabanına dönecek borularla gazı Filyos'a taşıyacak olan boru hattının güzergah tespiti, boruların imalatı, boru döşeme gemisine nakilleri, birbirleri ile kaynaklı olarak birleştirilmeleri ve deniz tabanına yerleştirilmeleri, bütün bu işlerin, TPAO Deniz Operasyonları Daire Başkanlığı teknik elemanlarının iş başında eğitimi ve deneyim kazanmasına imkan verecek sözleşmelerle ve şeffaf bir şekilde yapılması mümkündü. Ancak bu yola gidilmemiş, bütün işler davetli yabancı firmalara, rekabet koşulları yeterince tesis edilmeksizin anahtar teslimi olarak verilmiştir.

Sonuçta kamuoyu rezerv tespit yöntemi ve maliyet konusunda tatmin edici şekilde bilgilendirilmemesine ve gaz sisteme henüz verilememesine rağmen 20 Nisan' da, bayram öncesi arife gününde yapılan çok gösterişli bir törenle hız verdikleri "gazı bulduk, çıkardık, taşıdık, karaya getirdik" propagandasına 23 Nisan kutlamaları sırasında çocuklar kullanılarak devam edilmiştir.

Öte yandan, ülkemiz, Karadeniz'de Türk Münhasır Ekonomik Bölgesini, 05.12.1986 tarih ve 86-11264 sayılı kararname ile tanımlamıştır. Ancak siyasi iktidar, uzmanların uyarılarına karşın, benzer nitelikteki çalışmaları Ege Denizi ve Akdeniz için bugüne değin yapmamış; bu denizler de Yunanistan, Kıbrıs Rum Cumhuriyeti, Mısır vb. ülkeler tarafından adeta parsellenmiştir. Oysa siyasi ilişkilerin daha az sorunlu olduğu dönemlerde; Mısır, Libya ve Suriye ile ikili anlaşmalar yapılabilir, Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Cumhuriyeti'nin tek taraflı kararlar almaları önlenabilir, Türkiye'nin denizlerde vazgeçilmez hakları tescil edilebilirdi. Bu görevin yerine getirilmemesi sonucu, AB ve ABD destekli Güney Kıbrıs ve Yunanistan yönetimlerinin uluslararası arenada rolü

artmakta, Türkiye'ye, Ege Denizi'nde nerede ise yalnızca kıyıları, Akdeniz'de ise Antalya, Mersin ve İskenderun körfezlerinde küçük cepler bırakılmak istenmektedir.

TPAO Akdeniz'de sondaj faaliyetleri başlatmış ancak çalışmalar kısa bir süre sonra üyeleri olan Güney Kıbrıs ve Yunanistan'ı destekleyen AB ve dünyanın tamamına egemen olmak isteyen ABD'nin baskılarını göğüsleyemeyen iktidar tarafından durdurulmuştur. Baskılara boyun eğip, egemenlik haklarını savunmakta geri adım atılması kabul edilemez.

Ülkemiz, uluslararası hukuk kurallarını ve sözleşmelerini de dikkate alarak, konu hakkında bilgili ve birikimli tüm uzman ve kurumların katılımıyla, yoğun, ciddi ve hızlı bir çalışma ile Ege Denizi ve Akdeniz'deki egemenlik haklarını, iyi komşuluk ilkeleri çerçevesinde, en doğru ve adil şekilde savunmasına imkân verecek bir strateji ve politikalar manzumesi geliştirmeli; ilgili tüm uluslararası platformlarda aktif bir şekilde ülkemizin görüşleri yetkin ve nitelikli kadrolar tarafından kararlı biçimde dile getirilmelidir.

Uluslararası ölçekte yapılacak haklı içerikteki bu atakla, Türkiye'nin denizlerdeki egemenlik haklarını gasp görüşme etme, yok sayma niyetinde olan emperyalist odaklar ve ülkeler geri adım atmaya, görüşme masasına oturmaya ve başarılı bir müzakere süreciyle, geri adım atmaya, ülkemizin vaz geçilemez hak ve yetkilerini kabul etmeye zorlanmalıdır.

7. NÜKLEER LİGE ÇIKMA TUTKUSU

7.1 Kör Kuyu: Akkuyu NGS

Enerji ihtiyacını karşılanması değil, “nükleer lige çıkma” tutkusunun öne çıktığı nükleer enerji ile ilgili kararlarda etkili olduğu ülkemizin; geçmişte 1956’da Atom Enerjisi Komisyonunun kurulmasına giden uzun nükleer serüveninde, aradan geçen onca zamana karşın, nükleer enerji strateji belgesi, yol haritası, eylem planı yoktur.



Ama çok yetersiz bir nükleer santral yasası, Rusya Federasyonu devlet şirketinin sahibi olduğu ve üreteceği elektriğe alım garantisi verilen, Rus yüklenici eliyle yapılan, denetimlerin yetersiz olduğu, yapımı için her türlü kolaylığın sağlandığı, deprem riskini yeterince gözetmeyen inşa halindeki Akkuyu NGS yatırımı vardır. Akkuyu NGS birçok yönden sorunlu, süren yapım çalışmalarının bir an önce durdurulması ve iptal edilmesi gereken bütünüyle hatalı bir projedir.

Akkuyu NGS Projesi, Rusya Federasyonu (RF) için stratejiktir. Bu projeye Rusya, mülkiyeti kendine ait olan, dünyada YAP- SAHİP OL- İŞLET modeliyle yapacağı ve bağımsız bir limanı da olan ilk NGS’ye sahip olacaktır. Bunun yanı sıra, santralın talep ettiği ve ne amaçlar için kullanılacağı soru işaretleri içeren, radar sistemiyle birlikte düşünüldüğünde, NGS’nin yanı sıra, RF’nin, ABD ve NATO ile Akdeniz’de yaşayabileceği bir gerginlikte kullanabileceği, RF savaş gemilerinin de yaşayabileceği bir liman ve üssün mü inşa edildiği sorusunu akıllara getirmektedir.

Nükleer santral yapınca nükleer teknoloji ile tanışılacağı" da, boş bir iddidir. Akkuyu NGS projesi ile ilgili anlaşmalarda teknoloji transferine dair bir hüküm yoktur. Bazı genel amaçlı malzemeler dışında temel bütün parçalar Rusya'da imal edilmekte ve Akkuyu'ya getirilmektedir. Yatırımcı belirli sayıda öğrencinin Rusya'da eğitim görmesine imkân sağlayarak, teknoloji transferini değil işgücü maliyetini azaltmayı planlamıştır.

Santralin atık sorunu da çözülememiştir. Çözülemediği gibi, Nükleer Düzenleme Kurulu kuruluş yasasında yer alan bir hükümlle, yatırımcı-işletici RF şirketi, bu yükümlülükten muaf kılınmış ve bu sorun ülkemizin sırtına yüklenmiştir.

Santralin ekonomik ömrü sona erdiğinde, ilk tesis giderleri kadar yüksek bedellere ulaşan sökülme giderleri de Türkiye'nin sırtına yüklenecektir.

8 Mart 2022 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan Nükleer Düzenleme Kanunundaki *"Türkiye Cumhuriyeti egemenlik alanında yapılan faaliyetler neticesinde ortaya çıkan radyoaktif atıklar TENMAK tarafından bertaraf edilir"* ifadesiyle RF şirketi (ve gelecekteki olası nükleer santral yapım-cısı/işleticisi şirketler) atık bertaraf yükümlülüğünden kurtarılmıştır. 25-30 milyar dolar yatırım tutarı olan ve bir kaza halinde yaratacakları zarar milyarlarca dolara varabilecek olan santrallarda yatırımcı ve işletmecilerin maddi sigorta sorumluluğu 700 milyon dolarla sınırlı tutularak şirketler kollanmaktadır.

Bölgede göz önünde bulundurulması gereken tektonik etkinlikler yalnızca, Ecemiş-Tuz Gölü Fay Kuşağı değildir. Akkuyu Nükleer Güç Santralının bulunduğu bölge Afrika Kıtasının Avrasya Kıtasının altına dalması nedeniyle oluşan; doğuda Bitlis-Zagros Bindirme Kuşağı, güneyde Kıbrıs-Helen Dalma Batma Kuşağı ve bu sıkışmanın etkisi ile Doğu Anadolu Fay Zonu'nun kuzey ve güney kollarının ve Ecemiş - Tuz Gölü Fay Zonu ile Doğu Akdeniz'deki deniz içi aktif fayların etkisi altındadır. Ayrıca Hasan Dağı Aktif Volkanizmasının etkisinde olduğu gibi, Ege Denizi içindeki aktif volkanların patlaması veya deniz içi depremler sonucu oluşabilecek tsunaminin de etkilerine açık bir konumdadır.

Geçmiş deprem davranış bilgileri, bu diri ve oldukça devingen kuşaklar boyunca çok yıkıcı depremlerin olduğuna işaret etmektedir. Özellikle 6 Şubat 2023'te 11 il ve ilçelerinde yaşanan deprem ve deprem fırtınası, yapılacak büyük sanayi tesisleri, barajlar, santraller gibi önemli birimlerin yerleşeceği alanlar belirlenirken diri faylara olan uzaklıklarının referans alınmasının yetersiz olacağını göstermiştir. İlave olarak etkinliği bilinmeyen ve suskun fayların da yıkıcı depremler oluşturduğu örnekler gözlemlenmiştir. 1990'lara kadar 152 olarak bilinen aktif fay sayısı, yeni teknoloji kullanılarak yapılan araştırmalarda 320'ye çıkmış, daha sonra MTA'nın güncellemesi ile 553'e çıkmıştır. 2023 yılı içinde meydana gelen depremlerden sonra bu sayı daha da artacaktır. Son depremler etkin olmayan fayları bile tetikleyerek, beklenmedik etkiler yaratmıştır. Bilim insanlarının bölgedeki çalışma ve gözlemleri, depremlerin on yıllarca devam edeceği ve deprem hatlarının birbirlerini etkileyeceğini göstermiştir. Yaşananlar Akkuyu Nükleer Santrali'nin bulunduğu bölgenin ne denli bir risk altında olduğunu göstermiş ve ayrıca Akdeniz kıyısında olası tsunami tehlikesini de gündeme getirmiştir.

Halen inşaatı devam etmekte olan Akkuyu Nükleer Santrali'nin zemin etütleri 1970'lerin başında o günün teknik olanaklarıyla yapılmıştır. Farklı kurumlarca (İTÜ, ODTÜ, MTA, gibi) sahada yapılan jeoloji ve jeofizik çalışmaları deprensellik riskini ortaya koymuştur. Proje sahasının yer lisansı 1976 yılında alınmış, aktif faylardan yeterince uzak olduğu belirtilmiştir. Yetkililerce, 2013 yılında çalışmaların güncellendiği söylenerek kamuoyunu rahatlatmak amaçlanmıştır. 2014 yılında ÇED onayına 13 ayrı dava ile itiraz eden sivil toplum kuruluşları ve meslek odaları bilimsel raporlarla itiraz etmelerine karşın mahkemece hiçbir dikkate alınmamıştır. Yetkililer deprenselliğe ait çalışmaların 2017 yılında güncellendiğini açıklamış ve bu raporları, Nükleer Düzenleme Kurulunun sayfasında kamuoyuna açmıştır. Ancak jeolojik, jeofizik, sismolojik bilgileri içeren bölümü "hassas/gizli bilgi" gerekçesiyle kamuoyunun erişimine kapalıdır.

Öte yandan 2018 yılında yapımına başlanan reaktör ünitelerinin temellerinde 2 kez çatlaklar oluşmuş, tabanda su sızıntısı tespit edilmiş

ve inşaatı su basmıştır. Zemindeki su sızıntısı yeraltındaki karstik boşlukları gündeme getirmiştir. Sahada inşaatla ilgili yapılan farklı güçteki patlatmalar bu jeolojik yapıya zarar vermekte ve zemindeki riski artırmaktadır.

Akkuyu NGS projesi mühendislik ve inşaat çalışmalarında deprem riskinin gereken düzeyde değerlendirilmediği ve düşük öngörüldüğü yolundaki eleştirilere, yatırımcı tarafından inandırıcı bilimsel yanıtlar verilmemiş olması da, manidardır. Yatırımcı ve yapımçı RF şirketleri, basına ve kamuoyuna yaptıkları açıklamalarda, inşaatı süren tesisin 9 büyüklüğünde depreme dayanıklı olduğunu öne sürmekte, tasarım ve yapımda referans aldıkları yer ivmesi değerlerine ise hiç değinmemektedir. Bu suskunluk tasarım ve yapıma esas depremsellik analizlerinin yetersiz olabileceğini akıllara getirmektedir. Kahramanmaraş merkezli son depremlerde, bölgedeki istasyonlarda ölçülen maksimum yer ivmesi değerleri de dikkate alınarak, santral sahası ve yöresinde sahaya özel deprem risk analizleri ve ileri düzeyde tetkikler yapılmalı ve bu tetkiklerin sonuçlarına göre tüm dayanım hesapları yenilenmelidir. Bu çalışmanın, tasarım ve yapımda çok önemli değişiklikler gerekeceğine işaret etmesi kuşkuyla muhtemel olduğu için, önerilen çalışmalar sonuçlanana kadar inşaat ve yapım çalışmaları durdurulmalıdır.

Üretilecek elektrik, yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı elektriğe göre çok pahalıdır. (15 yıl boyunca ilk iki ünitenin üretiminin %70'ine, son iki ünitenin üretiminin %30'una 12,35 cent/kWh fiyat ile alım garantisi) NGS projeleri iktidarın çok sevdiği "Daha çok yerli, daha çok yenilenebilir enerji" sloganının inkârıdır. Çünkü, bir Rus şirketinin yapacağı, işleteceği ve sahibi olacağı Akkuyu NGS yerli ve milli olmadığı gibi, yenilebilir de değildir ve teknoloji, yakıt, işletme vb. her boyutta dışa bağımlıdır.

Mevcut santrallerin bakım, onarım ve rehabilitasyon çalışmalarının düzenli yapılması ve planlı bir enerji yönetimiyle, kayda değer miktarda ilave üretim mümkün olabilir. Önümüzdeki yılların gereksinimlerini karşılayabilecek bir proje stoku da vardır. İhtiyaç, bütün bu önlemlerle

de karşılanamazsa, değerlendirilmeyi bekleyen karasal rüzgâr, deniz üstü rüzgâr, güneş vb. yenilenebilir kaynaklar mevcuttur. Akkuyu NGS projesinde toplum yararı olmadığı gibi, ülkemizin bugün ve yakın dönemde Akkuyu NGS'ne ve nükleer santrallara ihtiyacı yoktur.

7.2 Sinop NGS, Geçersiz ÇED Raporuyla İş Yapma Gayreti

Sinop NGS Projesinin maliyet hesaplarında hata yapıldığı ve proje başlamadan maliyetin ilk öngörülen 20 milyar dolardan iki katına çıktığı haberlerinden sonra yatırımcı ve finansman sağlayıcı Japon şirketler projeden çekilmiştir. Japon tarafın seçtiği reaktör esas alınarak hazırlanan ve içerdiği eksiklikler ve yanlış bilgilerden dolayı reddedilmesi gereken bir ÇED Raporu dikkate alınarak santral sahası yapılacak öne sürülen ormanda binlerce ağaç kesilmiştir. İdari yargılamada, içlerinde TMMOB'nin de yer aldığı davacıların, ÇED raporunun yatırımdan vazgeçen bir şirketin kullanmayı öngördüğü bir reaktör tipini veri alarak kurgulandığını ve geçerli olmadığı yolundaki savunmaları, Danıştay tarafından da kabul edilmiş ve ÇED raporunun iptalini isteyen davacıların taleplerini reddeden Bölge İdare Mahkemesi kararı bozulmuştur.

8. ENERJİ - ÇEVRE - İNŞAN SAĞLIĞI - İŞ GÜVENLİĞİ

Her enerji-elektrik enerjisi üretim kaynağı ve yönteminin yaşam döngüsü boyunca muhtelif düzeylerde çevresel etkileri vardır. Geçtiğimiz yaklaşık 20 yıllık sürede "Enerjiye ihtiyacımız var" gerekçesiyle, hava-su-toprağımızın kirletilmesi ve kaynaklarımızın tüketilmesi, çevresel, kültürel değerlerimizin yok edilmesi pahasına, insan-canlı sağlığına dikkat edilmeden yatırım kararları alınmış, ekonomik maliyeti halka yüklenen gereksiz yatırımlar teşvik edilmiştir. Enerji politikaları, sanayileşme, kentleşme politikaları ve sosyal politikalarla birlikte ele alınarak enerjinin yeterli düzeyde ve etkin kullanılmasını temel almalıdır.

8.1 Kömüre Dayalı Elektrik Üretimi

Çevre ve insan sağlığı açısından en kirletici fosil yakıt kömürdür. Madencilik de dahil olmak üzere, kömürün elektrik üretiminde kullanılmasının yarattığı önemli sorunlar vardır. Zaman içinde teknolojik önlemler geliştirilmekte, ancak çevre ve halk sağlığı açısından önlem alınması gereken kirletici parametrelerin sayısı da artmakta, sınır değerleri giderek düşürülmektedir. Batı ülkelerinde kömür santrallerinden uzaklaşılmasının önemli nedenlerinden biri çevreyle ilgili gerekli yatırımların kömür santrallerinin maliyetlerini giderek artırmasıdır.

Türkiye'de özelleştirilen linyit santrallerinin işletilmesine çevreyle ilgili teknolojik önlemler alınmaksızın devam edilmektedir. Bu santraller



kamunun elinde iken, özelleştirmenin sürekli gündemde tutulması, ilgili kamu kuruluşuna finansman ayrılmaması sonucunda tüm santrallara "baca gazı kükürt arıtma tesisi" yapılamamıştır. Zaman içinde kirleticilerin emisyon limitlerinin düşürülmesi de santrallarda ek yatırım ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Kaldı ki, konu sadece yatırım yapılmasıyla da bitmemektedir. Ülkemizdeki kömür santral işletmeciliğinin çevre açısından iyi bir sınav vermediği bilinmektedir. Yeterli denetim yapılmamasının bu durumda önemli bir rolü vardır. Linyit santrallarını özelleştirmeler sonucunda alan şirketlerin çevreyle ilgili yükümlülüklerini yerine getirmek için gereken yatırımları yapıp, işin gerektirdiği yetkin bir işletmecilik ortaya koymak yerine, kısa erimli bir bakış açısıyla elektrik satışını sadece bir kazanç alanı olarak gördükleri ortaya çıkmıştır. Şirketler gerekli yatırımları yapmamış, AKP iktidarı getirdiği yasal düzenlemelerle bu santralların yıllarca çevre mevzuatından muaf tutulmasını sağlamıştır. Şirketlere "çevreyi kirletme hakkı" tanınmıştır. 2020 yılı başında muafiyet süresi uzatılmamış olsa da yapılan baca gazı arıtma tesisi yatırımlarının yeterli arıtmayı yapıp yapmadığı ve bu santralların kül-cüruf atık sahalarının geçirimsizlik vb. açılardan teknik şartları sağlayıp sağlamadıkları belli değildir.

İktidar, özel elektrik şirketlerinin çıkarları doğrultusunda ormanların ve zeytinlik alanların madencilğe açılmasına olanak tanıyan yasal değişiklikler yapmaya çalışmıştır. İnsanların göç etmesine, diğer canlıların yaşamlarının son bulmasına, tarımsal faaliyetlerin yapılamamasına ve havanın, toprağın ve su kaynaklarının kirlenmesine sebep olacak faaliyetlerin önünü açmak için elinden geleni yapmış, ancak bazılarında yerel halkın direnci nedeniyle başarılı olamamıştır. Ancak ne şirketler ne de AKP bu niyetlerinden vazgeçmemiştir.

Kirletici yükü fazla olan kömür santralları özellikle kamuoyunun haklı tepkisini çekmektedir; bu tepkilerin artarak devam edeceği açıktır. Elektrik üretiminde yerli kaynakları kullanmak halk sağlığını hiçe saymanın bir gerekçesi olmamalıdır.

Kömürün sadece santrallarda yakılması değil, kömür madenlerinin, santralların ve iletim-dağıtım şebekelerinin işletmesinde de bilimsel-teknik

gerekliliklerin dikkate alınmaması ve kötü yönetim insanların yaşamına mal olan sonuçlar yaratmaktadır. Ülkemizde Ocak 2013-Ekim 2022 dönemindeki iş cinayetlerinde İSiG Meclisinin tespit edebildiği kadarıyla en az 18.604 emekçi hayatını kaybetmiştir. Bu kayıpların (yeterli sektörel veriye ulaşılamayan 2017 yılı hariç) 997'si madencilik, 436'sı enerji iş kolunda oluşmuştur.

Yukarıda da dile getirildiği gibi, geçtiğimiz 20 yılda büyük madencilik faciaları yaşanmıştır. Yapılan bir çalışmaya göre, kömür madenlerinde 2003-2022 yılları arasında grizu patlaması, ocak yangını, su basması gibi nedenlerle 498 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu olaylar arasında, Afşin-Elbistan santralına kömür sağlamak üzere özel sektör tarafından işletilen Çöllolar açık maden işletmesinde 2011 yılında arka arkaya meydana gelen ve 11 kişinin ölümüyle sonuçlanan şev kayması, Soma'da özel bir şirket tarafından işletilen ocakta 2014 yılı mayıs ayında 301 madencimizin ve Bartın-Amasra'daki TTK'ye ait kömür ocağında 2022 yılı ekim ayında 42 madencimizin yaşamını yitirmesine neden olan facialar da yer almaktadır. Ayrıca, son 10 yılda madencilik sektöründeki meslek hastalıklarının %73'ü kömür madenlerinde yaşanmıştır.

8.2. Yenilenebilir Enerji Kaynaklarına Dayalı Elektrik Üretimi Ne Pahasına Arttı?

Yenilenebilir enerji kaynakları fosil yakıtların çevreye ve insan sağlığına verdiği zararları önlemek amacıyla yararlanılan temiz enerji kaynakları olarak kabul edilmektedir. Siyasal iktidar yenilenebilir kaynaklara dayalı elektrik üretimindeki artışla övünmektedir. Ancak bu artış ciddi çevresel ve toplumsal maliyetler pahasına gerçekleşmiştir. AKP döneminde yenilenebilir enerji uygulamaları ülkemizin su kaynakları, tarım, orman, zeytinlik ve halkın yaşam alanlarına karşı âdeta saldırı haline gelmiştir. Piyasa uygulamaları sonucunda elektriğin kâr edilebilen bir metaya dönüştürülmesi yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı santral yatırımlarında da çevreye zarar veren uygulamaların yolunu açmıştır; yapılan düzenlemeler giderek, inan sağlığı ve çevre dostu temiz enerji üretimi mantığından koparılarak, şirketlere yüksek elektrik satış fiyatlarıyla rant sağlayan bir mekanizmaya dönüşmüştür:

Yukarıda da değinildiği üzere, bu konuda çok sayıda olumsuz uygulama vardır:

- Özellikle Denizli ve Aydın'da tarım alanlarında kurulan jeotermal santraller, sondaj faaliyetleri, boru hatları, atıkları nedeniyle çevreye ve halkın geçim kaynaklarına zarar veren tesisler haline gelmiştir.
- Doğu Karadeniz başta olmak üzere, yeterli etüt yapılmadan, bütünlüklü bir planlama olmadan küçük hidroelektrik santrallerin yapımına izin verilmiş, bunun sonucunda doğaya ve halkın yaşam alanlarına zarar veren yatırımlar yapılmıştır.
- Ayrıca, YEKDEM kapsamında ömrünü tüketmiş lastikler ve çöpler dahil atık yakan tesisler son yıllarda hızla artmıştır. Örneğin, 2020'de yapılan bir değışikle atık lastiklerin (ömrünü tüketmiş lastikler) işlenmesinden kaynaklı yan ürünler biyokütle tanımı içine alınarak YEKDEM kapsamında avantajlı fiyat tarifelerinden yararlanmaları sağlanmıştır. Lastiklerin ve çöplerin kontrolsüz yakılması halinde uçucu organik kimyasallar (VOC), çinko, kurşun, krom gibi metaller, çok halkalı aromatik hidrokarbonlar (PAH) ve özellikle furan ve dioksin gibi toksik kimyasallar açığa çıkmaktadır. Bunlar sadece gaz halinde atılmamakta, bir kısmı da kül gibi katı ve sıvı atıkların içeriğinde bulunmaktadır.
- Lastik türü atıklar için dünyada yeniden kullanım ve geri dönüşüm yollarına gidilmekte, bu arada yakma türü yöntemlerin çevreye verdikleri zararın ancak amaca uygun teknik gerekliliklere uygun tasarlanmış, iyi işletilen ve bakımı yapılan ve gerekli şekilde kontrol edilen tesislerde en aza indirilebileceği kabul edilmektedir. Tasarım, işletme koşulları gibi önemli hususların yanı sıra, ülkemizde konvansiyonel santrallerin atıklarının ve çevresel etkilerinin bile kamusal denetiminde eksiklik ve yetersizlik olduğu, özellikle santrallerin etki alanı içerisindeki halkın hava, su, toprak kirliliğine maruz kaldığı yaşanan örneklerle çok iyi bilinen bir gerçektir. Bu eksiklikler nedeniyle atık yakan tesislerde de etkin bir denetim yapılmasını beklemek mümkün değildir.

8.3. Çevresel Etki Değerlendirmesi Süreci, Siyasal Otoritenin Baskısı Altındadır

Enerji yatırımlarının herhangi bir planlamaya dayandırılmadan “mutlak ihtiyaç” olarak ileri sürülmesi, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının “Yerli kömürü sonuna kadar kullanacağız” ve benzeri ısrarları sonucunda enerji yatırımlarına ilişkin ÇED süreci sadece yerine getirilmesi gereken bürokratik bir aşama olarak görülmekte ve olumlu görüş verilmesi adeta zorunlu hale gelmektedir.

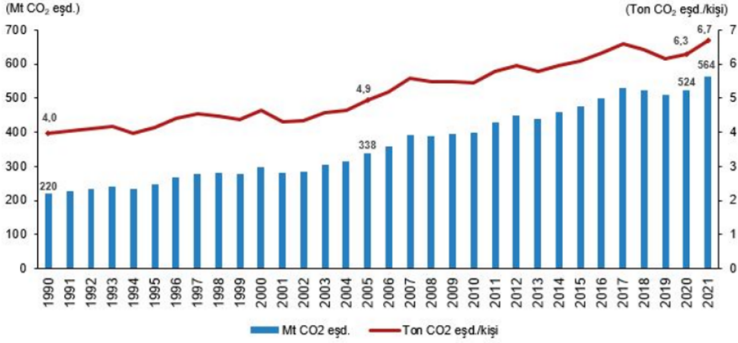
Kaldı ki, projelendirme aşamasında yüksek verimli santral teknolojisinin seçilmesi, artırım sistemlerinin santral projesine dahil edilmesi ve ÇED Raporunda bunlara yer verilmesi, işletme sürecinde de aynı performansın sağlanacağını göstermemektedir. Bunun için yeterli bir proje yönetiminin yanı sıra, nitelikli bir işletme-bakım yönetiminin de sağlanması gerekmektedir.

8.4. Türkiye'nin Sera Gazı Emisyonları Artmaktadır

Aşağıdaki grafikten de görüleceğı üzere Türkiye'nin sera gazı emisyonları, ekonomik daralma dönemi hariç artmaya devam etmektedir. Tüm dünyada olduğu gibi, sera gazı emisyonlarının artışında enerji kaynaklı emisyonların payı önemlidir. TÜİK verilerine göre, 2021 yılı toplam sera gazı emisyonlarında CO2 eşdeğeri olarak en büyük payı %71,3 ile enerji kaynaklı emisyonlar almış, bunu sırasıyla %13,3 ile endüstriyel işlemler ve ürün kullanımı, %12,8 ile tarım ve %2,6 ile atık sektörü izlemiştir.

Enerji sektörü emisyonları 2021 yılında, 1990 yılına göre %188,4, bir önceki yıla göre ise %9,8 artarak 402,5 Mt CO2 eşdeğeri olarak hesaplanmıştır.

Toplam ve kişi başı sera gazı emisyonu, 1990-2021



Grafik 3. Kaynak: TÜİK

Türkiye’de iktidarlar bugüne kadar sera gazı emisyonlarının artışını “Kalkınmaya ihtiyacımız var” gerekçesiyle açıklamaya çalışmıştır. **Kalkınma ihtiyacı gerekçesiyle mazur gösterilmeye çalışılan sera gazı emisyonlarının bu ülkenin yurttaşlarına ne olarak geri döndüğünün sorulması ve sorgulanması gereklidir.**

9. ÖNERİLER

► Enerji sektörünün geleceğine ilişkin görüşler, kaçınılmaz olarak siyasal, ekonomik, hukuksal ve uluslararası ilişkilerle ilgili yönleri olan çözüm önerilerini kapsayacaktır. Toplumun çıkarlarını gözeten, ülkede enerjiye erişimi temel bir hak olarak alan, sadece enerji özelinde değil temelde yoksulluğu ve eşitsizliği yok etmeye yönelik uygulamaları gözeten, enerjiye erişim olanaklarını, insan sağlığını, çevreyi ve kültürel değerleri dikkate alan, ülke kaynaklarını etkin ve toplumsal yarar için değerlendiren, kamu yönetiminin kapasitesini ve etkinliğini bu yönde geliştiren bir enerji politikası için, diğer emek örgütleriyle birlikte siyasal iktidarlara çağrıda bulunmaya devam edilecektir.

► Öncelikle, bu bozuk gidişe dur denmeli ve aşağıda örneklenen türden ülke ve toplum çıkarlarına aykırı uygulamalar sona erdirilmelidir.

Akkuyu ve Sinop NGS gibi riskli, dışa bağımlı, pahalı projeler iptal edilmelidir. Akkuyu NES, TANAP, Türk Akımı vb, projelerde yapıldığı gibi; bazı ticari sözleşmelerin, bir tür “yasal hile” ile gereği olmadığı halde, TBMM onayından geçirilerek uluslararası sözleşme niteliği kazandırılması ve ulusal iç hukukun denetimi dışına çıkarılması önlenmeli; bu tür mevcut sözleşmeler ivedilikle yeniden görüşme konusu yapılmalı ve toplum ve ülke çıkarları doğrultusunda değiştirilmelidir.

İthal edilen petrol, doğalgaz, kömür gibi enerji hammaddeleriyle ilgili alım anlaşmaları yeniden görüşme konusu yapılmalı, ülkemiz aleyhine olan maddelerinin iptal edilmesi sağlanmalıdır. Ülkeden geçen tüm transit boru hatları millileştirilmeli ve kamulaştırılmalıdır.

► Acele kamulaştırma denen, sermayenin enerji yatırımları için yurttaşların oturdukları evlerden, topraklarından, çevrelerinden koparılmasına, sürgün edilmesine dayanak olan yasal düzenleme değiştirilmeli, insan haklarına aykırı bu uygulama derhal sona erdirilmelidir.



Kullanılmayan bir hak, hak değildir. Toplumsal adalet için, tüm idari ve adli yargı süreçleri, halkın ve demokratik kuruluşların hatalı uygulamalara yasal itiraz hakkını sınırlandıran, önleyen, hatalı yoruma açık “doğrudan zarar görme şartı”, “yüksek dava açma harçları ve çok yüksek bilirkişi ücretleri” gibi tüm engeller kaldırılmalı ve hak arama, kolay ve uygulanabilir olmalıdır.

- ▶ Özel elektrik şirketlerine kamudan kaynak aktarım mekanizmaları olan ve bedelleri kamu ve tüketiciler tarafında ödenen
 - yerli kömür yakan santrallara tanınan, piyasa fiyatlarından daha yüksek sabit fiyattan alım garantileri,
 - kömür ve doğal gaz yakıtlı santrallara ve hidroelektrik santrallara ilave ödeme yapılmasını sağlayan Kapasite Mekanizması,
 - yenilenebilir kaynaklara uygulanan YEKDEMsona ermelidir.

▶ Atanmış ve seçilmiş yöneticilerin görevi, santral yatırımcısı sermaye gruplarının çıkarlarını kollamak değil, her ne pahasına olursa olsun o bölgede yaşayan insanların, toplumun, çevrenin, doğanın ve ülkenin çıkarlarını korumak olmalıdır. Kamu yönetimi, tüm enerji yatırımlarında yaşam alanlarının olumsuz yönde etkilenmemesi için kuralları geçersiz kılabilecek istisnaları kurgulamakla değil, kuralları istisnasız uygulamakla, yurttaşların anayasal haklarını savunmakla yükümlü olmalıdır. Ülke doğasının tahrip edilmesine, flora ve fauna kaybına ve yerel halkla yeni bir anlaşmazlık alanının yaratılmasına yol açabilecek yanlış uygulamalar sona ermelidir.

▶ Kamu tarafından yapılanlar da dâhil; tüm yeni tesislerin çevresel ve toplumsal etki değerlendirme çalışmalarında, yatırımın tüm etkileri bilimsel gerçeklere dayandırılmalı ve kurulması öngörülen tesislerin bulunduğu yörede var olan ya da yatırım kararı alınmış diğer yatırım projelerinin etkileriyle birleşmesi sonucunda ortaya çıkacak kümülatif etki de değerlendirilmelidir. Enerji, sanayi, altyapı sektörlerindeki tüm projelerin yapım ve işletme aşamaları sürekli denetlenmeli, çevresel ve toplumsal etki değerlendirmesinde belirtilen ve böylece taahhüt edilen yükümlülüklerin yerine getirilip getirilmediği denetlenmelidir.



► Tüm enerji projelerinde yer seçiminden başlayarak-projenin fizibilite aşaması, tesis montajı ve işletme ömrü sonuna kadar sürecin tüm aşamalarında, toplum yararı ve çevre öncelikle göz önüne alınmalı; halkın kabulü, diyalog ve danışma önemsenmeli, verimli tarımsal arazilere enerji tesisi kurulması ve halkın geçim kaynağı olan tarım alanlarına, meralara, akarsulara, göllere ve denizlere ve ekosisteme zarar verilmesi mutlaka önlenmelidir.

► Yanlış uygulamalardan canı yanan, zarar gören üreticilere ve yaşadıkları bölgede sağlıklı yaşam haklarını savunmak için barışçıl yöntemlerle direnenlere baskı ve şiddet uygulama, üzerlerine kolluk kuvvetleri gönderme derhal durmalı ve halkın taleplerine kulak verilmelidir.

► Çok ciddi bir sorun olan ve giderek çoğalan enerji yoksulluğunun yakıcı etkilerini azaltmak için enerji yoksullarına kamusal destekler artırılmalı ve genişletilmelidir.

- Hanede yaşayan kişi sayısından bağımsız olarak, tüm yoksul ailelerin aylık 240 kilovatsaate kadar elektrik tüketimlerinin tamamı kamu tarafından karşılanmalıdır.
- Bugün yardıma ihtiyaç duyan bir hanenin doğalgaz için ödeyeceği paranın yalnız bir kısmını karşılayan doğalgaz desteği düşük ve yetersizdir. Destek tutarı, yıllık gaz ihtiyacı olarak ödenecek gaz bedeline eşitlenmeli ve kapsamı tüm düşük gelirli aileleri kapsayacak şekilde genişletilmelidir.
- Yerel yönetimler yoksul ailelere bedelsiz veya düşük bedelle su desteği vermelidir.
- Enerji girdileri ve ürünlerindeki yüksek vergiler düşürülmeli, elektrik faturalarına eklenerek konut abonelerinden zorla tahsil edilen kayıp-kaçak bedeli ve dağıtım şirketlerine ilave kazançlar sağlayan tüm kalemler iptal edilmelidir.
- Konutlarda temel ihtiyaçlardan olan elektrik, doğalgaz, su ve iletişim çağdaş insan yaşamının temel unsurlarıdır. Yurttışlara verilen bu hizmetler temel ihtiyaçlar niteliğindedir ve yurttışlara KDV, Özel İletişim Vergisi vb. vergilerden muaf olarak temin edilmelidir.



► Enerji ve çevreyle ilgili kamu birimlerinin kurumsal ve teknik kapasitesinin, araştırma faaliyetlerinin geliştirilmesi gerekmektedir. İlgili kamu otoritesi tarafından ÇED raporunda verilen taahhütlerin yerine getirilip getirilmediğinin izlenmesi ve denetiminin yapılması, bu amaçla denetleyici birimlerin yeterli altyapı, donanım ve kapasiteye sahip olması gerekmektedir.

Türkiye’de yayımlanan yönetmeliklerin uygulamada ne ölçüde dikkate alındığı, denetim faaliyetlerinin ne kadar yapılabildiği belli değildir. Bu konuda kurumsal kapasite ve altyapı eksikliği kadar siyasal otoritenin yasal belgelere ve kurallara uyulmamasının yolunu açmasının da önemli rolü vardır. Özelleştirilen kömür santrallerinin çevreyle ilgili yükümlülükleri yerine getirmeden işletilmeye devam edilmesi bunun örneklerindedir. Bu ve benzeri girişimler İdare’nin güvenilirliğini de zedelemektedir.

► Ülkemizde termik santrallerin çevresel etkileri konusunda yeterince araştırma yapılmamakta, santrallerin insan sağlığı ve çevre üzerindeki etkileriyle ilgili araştırmaların artırılması gerekmektedir. Ayrıca bu konuda alınacak önlemlerin gerek düzenleme gerekse denetleme açısından geliştirilmesi için yeterli veri ve envantere ihtiyaç vardır.

► Hava kalitesi açısından insan sağlığı için daha büyük sorun olan 2,5 mikrondan küçük partiküllere ait sınır değerler mevzuatta yer almalı, ölçümlerinin tüm ülkede yaygınlaştırılması sağlanmalıdır.

► Linyit, taşkömürü, asfaltit, doğalgaz ve jeotermal santrallerin çevre mevzuatına uygun çalışıp çalışmadığı titizlikle denetlenmelidir. Faaliyetini sürdürmekte olan eski ve yeni tüm santraller, tüm kirleticiler açısından kesintisiz izlenmeli, toplumsal denetim ve saydamlık açısından izleme ve değerlendirme sonuçlarına, bölgede yaşayanlar öncelikli olmak üzere, kamuoyunun erişmesine imkân sağlanmalıdır.

► Hava kirliliği ölçüm istasyonlarının konumları kirliliğin yoğunluğunu gösterecek şekilde seçilmeli, ölçüm cihazlarının kalibrasyon, işletme ve bakımı yeterli düzeyde yapılarak ölçümlerin sürekliliği sağlanmalıdır.



► Kömür santrallerinin yarattığı önemli bir kirlilik de ağır metal kirliliğidir. Ağır metallere cıva hava, su, toprak ve ekosistemlerde dolaşmakta olup, özellikle deniz canlılarında birikme riski vardır ve dünyada kömür santrallerinin yarattığı önemli çevresel etkilerden biri olarak görülmektedir. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından özellikle kömür santrallerinin bulunduğu yerlerde cıva ve ağır metallerin ölçümleri ve takibine ilişkin çalışmalar yapılmalı, mevcut kirlilik olan yerlerde yeni santrallara ÇED vb. izin verilmeden önce ağır metal kirliliği dikkate alınmalıdır.

► Santral yatırımlarında enerji ve su ilişkisi dikkate alınmalıdır. İklim değişikliğinin etkisi nedeniyle su kaynakları risk altındadır. Enerji ve iklim değişikliği ilişkisi sadece fosil yakıtların yanmasından kaynaklanan CO2 salımının iklim değişikliğine neden olması gibi tek yönlü bir ilişki değildir; tersi yönde iklim değişikliğinin de enerji kaynakları ve enerji üretimi üzerinde etkilerinin ortaya çıkması söz konusudur. Özellikle hidrolik kaynakların elektrik üretiminde önemli bir payının olduğu ve santrallerin su ihtiyacı göz önünde bulundurulursa Türkiye'nin iklim değişikliği ve enerji meselesini iki yönüyle dikkate alarak planlama yapması gereklidir.

Enerji yatırımlarında düşük karbonlu ve verimli teknolojilerin yanı sıra suyun etkin kullanılması da dikkate alınmalı, enerji sistemi hava koşullarındaki aşırı değişikliklere ve su temininden kaynaklanan risklere karşı dirençli hale getirilmelidir.

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından kömür santrallerinin kül depolama alanlarının çevresinde ve yer altı sularında izleme programları yürütülmelidir.

► Araştırmalar artırılmalı, fiili duruma ilişkin veriler elde edilmeli, bu bilgiler şeffaf olmalı ve kamuoyuyla paylaşılmalıdır.



► Enerjinin karbondan arındırılması kısa vadeli, bütüncül olmayan yap-boz biçimindeki düzenlemelerle değil, ancak uzun vadeli ve entegre planlama ile mümkündür. İklim değişikliğini kontrol altına almak amacıyla günümüzde enerjinin karbondan arındırılması uygulamaları tüm dünyada hız kazanmıştır. Uluslararası gelişmelere de bağlı olarak ülkemiz bu gelişmelerin dışında kalamayacaktır. Türkiye 2053 yılında net sıfır emisyon hedefine ulaşacağı yönünde taahhütte bulunmuştur. Bu süreçte uzun erimli bir bakış açısıyla yola çıkılmalı, öncelikli hedeflerimiz gerçekçi olarak belirlenmeli, kaynaklarımız sonuç alıcı, etkin ve toplumsal yarar temelinde değerlendirilmeli ve dünyadaki gelişmeler de dikkatle takip edilmelidir. Ülkemizin her şeyden önce toplumsal yarar temelinde inşa edilen uzun erimli enerjide dönüşüm planının olması gerekmektedir

- Enerji alanında toplumdan yana bir dönüşümün gerçekleşmesi için;
 - enerjinin tüm tüketim alanlarında daha verimli kullanılmasını sağlayacak politika ve uygulamaların yürürlüğe konulması,
 - demokratik bir planlama anlayışı ve uygulamasıyla toplumun gerçek ihtiyaçlarının karşılanmasını temel alınması,
 - gereksiz tüketim, sürekli yeniden üretim sarmalının tetiklediği, genel olarak tüm enerji kaynaklarının, işlevsel olmayan elektrik tüketiminin körüklenmesi anlayışından uzak durulması,
 - bundan böyle yeni elektrik enerjisi ihtiyaçlarının karşılanmasında, karbonsuzlaşma hedefi doğrultusunda; enerji üretim tesislerinin kamusal bir planlama anlayışı içinde, esas olarak rüzgâr, güneş vb. yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı ve toplum çıkarlarını gözetir biçimde kurulması, depolama gibi yeni teknolojilerden yararlanılarak rüzgâr ve güneş enerjisinden daha çok yararlanılması,
 - fosil yakıtlardan elektrik üretiminin sera gazı yayılımının ana kaynaklarından biri olduğu gerçeğinden hareketle özellikle kömür yakıtlı santrallerin üretimine planlı olarak son verecek bilimsel çalışmalara başlanması,



- sadece fosil kaynaklara dayalı tesislere değil; canlı yaşamına, çevreye, doğal hayata, tarihi ve kültürel yapılara risk oluşturabilecek yerlerde yapılacak yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı olan santrallara da karşı çıkılması,
- hidrolik, jeotermal, biyokütle santrallarının yatırımlarının toplumsal yarar gözeterek planlanması,
- karasal GES'ler, RES'ler verimli arazilere, yeşil alanlara, ormanlara değil çorak tepelere kurulması, iletim ve dağıtım şebekelerinde planlamalar yeni güneş ve rüzgâr enerjisi potansiyel üretim sahalarına bağlantılara olanak verecek şekilde yapılması için çaba harcanması,
- yurttaşların kendi ihtiyaçlarını karşılamak üzere geliştirecekleri dağıtık enerji uygulamaları ve enerji kooperatiflerinin desteklenmesi,
- henüz değerlendirilmemiş karasal ve deniz üstü rüzgâr potansiyeli ile kadim bir güneş ülkesi olan ülkemizin çok büyük güneş enerjisi kaynağının; toplum yararı gözetilerek, çevresel olumsuz etkilerinin asgari düzeyde tutularak değerlendirilmesi gereklidir.

► Elektrik enerjisi kullanımının bir insan hakkı olduğu ilkesi tüm yapılacakların ana ilkesi olmalıdır. Elektrik temini bir kamu hizmeti olarak tariflenmeli ve elektrik bir piyasa metası olmaktan çıkarılmalıdır. Elektrik enerjisi politikası bu temel üzerine oturtulmalıdır.

- Elektrik enerjisinin üretim, iletim ve dağıtımının sosyal bir endüstriyel işlem olduğu kabul edilerek mutlaka bir planlama üst kuruluşu kurularak, ülke planlamasıyla paralel bir elektrik enerjisi planlaması yapılmalıdır.

► Planlama kuruluşunun temel hedefi elektrik temin hizmetini kamu hizmetine dönüştürmek ve bu hizmetin kamu eliyle verilmesi olmalıdır. Bunun için mevcut durumun elektrik kesintilerine neden olmadan ve arz güvenliğini tehlikeye atmadan nasıl dönüştürüleceğini ve özel kuruluşlar elinde bulunan elektrik üretim ve dağıtım tesislerinin kamusal mülkiyete dönüştürülmesinin yöntemlerini ilgili kamu kuruluşları, meslek kuruluşları ve sivil toplum örgütlerinin de yer alacağı bir oluşum vasıtası ile kurgulamalıdır.



- Elektrik bir piyasa metası olmaktan çıkıp kamu hizmeti niteliği kazanıncaya dek mevcut piyasada fiyat tespiti maliyet bazlı bir yöntemle yapılmalıdır.
- Elektrik hizmetinin tek elden yürütülmesinin temel kuruluşları için planlama çalışmalarına başlanmalıdır.
- Toplumda elektrik kullanımının bir insan hakkı olduğu ve tüm yurttaşların yararlanabilmesi için verimli ve tasarruflu kullanılmasının şart olduğu hususu ödül-ceza yöntemi de dahil olmak üzere hızla yaşama geçirilmelidir.
- Elektrik üretilecek kaynakların gerçekçi potansiyelinin gelişen teknolojilere göre yeniden değerlendirilmesi için yapılanmaya gidilmelidir.
- Genel olarak enerji özel olarak elektrik hizmetlerinin toplum için çok önemli ve önde gelen bir konu olduğu göz önüne alındığında, bu hizmetlerin verilmesine ilişkin her aşamada mühendislik bilgisi ve katkısının en üst düzeyde olmasını sağlamak üzere eğitim alanında gerekli iyileştirmeler yapılmalıdır.
- Mevcut kurulu kapasite inceleme altına alınarak gerçekçi üretim kapasiteleri tespit edilmelidir. Kaynağın tam tespiti yapılarak santrallerin gerçek üretim yapabilme durumları ortaya çıkarılmalıdır. Ekonomik ömrünü doldurmuş santraller kapatılmalıdır.
- Elektrik iletim sistemi ülke enterkonnekte sistemindeki darboğazları önleyecek biçimde yeniden planlanmalı ve yaşama geçirilmelidir. İletim hatları yetersizliği nedeniyle oluşabilecek büyük sistem yıkılmalarını önleyecek bir yapı oluşturulmalıdır.
- Elektrik dağıtım şebeke ve uygulamalarının standartlaştırılması sağlanmalı, yurttaşların kesintisiz ve kaliteli elektriğe ulaşımındaki farklılıklar ortadan kaldırılmalıdır.
- Yurttaşlara uygulanan elektrik tarifeleri saydam, kolay anlaşılabilir, yurttaşın kullandığı elektrik dışında başka bedeller içermeyecek biçimde olmalıdır.



TEMEL İHTİYAÇLARIN KARŞILANMASI İÇİN ACİL TALEPLER

- 1.** Çok ciddi bir sorun olan ve giderek çoğalan enerji yoksulluğunun yıkıcı etkilerini azaltmak için enerji yoksullarına kamusal destekler artırılmalı ve genişletilmelidir.
- 2.** Hanede yaşayan kişi sayısından bağımsız olarak, tüm yoksul ailelerin aylık 240 kilovatsaate kadar elektrik tüketimlerinin tamamı kamu tarafından karşılanmalıdır.
- 3.** Bugün yardıma ihtiyaç duyan bir hanenin doğalgaz için ödeyeceği paranın yalnız bir kısmını karşılayan doğalgaz desteği düşük ve yetersizdir. Destek tutarı, yıllık gaz ihtiyacı olarak ödenecek gaz bedeline eşitlenmeli ve kapsamı tüm düşük geliri aileleri kapsayacak şekilde genişletilmelidir.
- 4.** Yerel yönetimler yoksul ailelere bedelsiz veya düşük bedelle su desteği vermelidir.
- 5.** Enerji girdileri ve ürünlerindeki yüksek vergiler düşürülmeli, elektrik faturalarına eklenerek konut abonelerinden zorla tahsil edilen kayıp-kaçak bedeli ve dağıtım şirketlerine ilave kazançlar sağlayan tüm kalemler iptal edilmelidir.
- 6.** Konutlarda temel ihtiyaçlardan olan elektrik, doğalgaz, su ve iletişim çağdaş insan yaşamının temel unsurlarıdır. Yurttaşlara verilen bu hizmetler temel ihtiyaçlar niteliğindedir ve yurttaşlara KDV, Özel İletişim Vergisi vb. vergilerden muaf olarak temin edilmelidir.



Bilim ve Teknik için
tmmob
var!